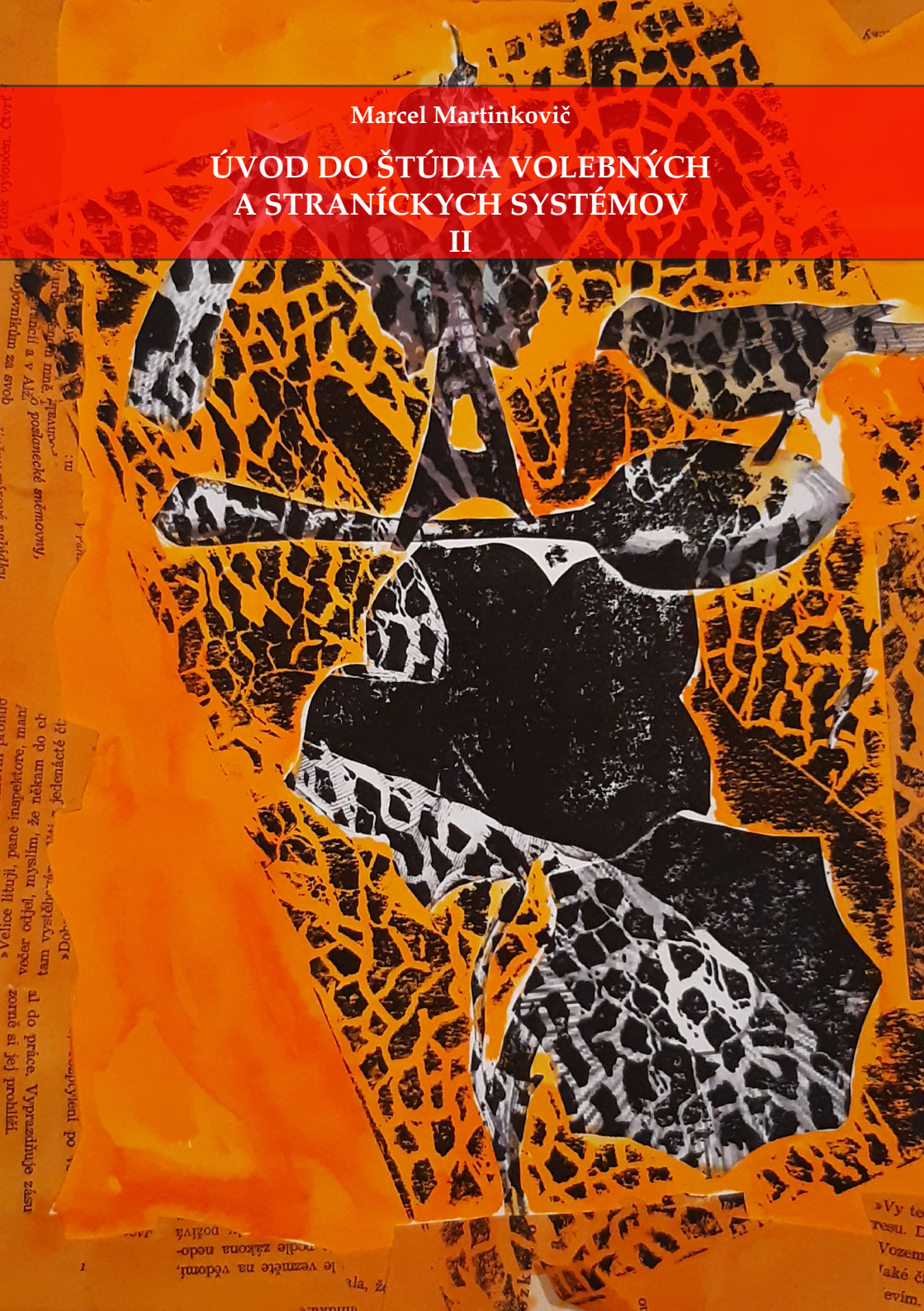

Marcel Martinkovič

ÚVOD DO ŠTÚDIA VOLEBNÝCH A STRANÍCKYCH SYSTÉMOV II

Marcel Martinkovič

ÚVOD DO ŠTÚDIA VOLEBNÝCH A STRANÍCKYCH SYSTÉMOV II

(Vysokoškolská učebnica)

Recenzenti:

Prof. Uroš Pinterič, PhD.

Doc. Yevheniy Haydanka, PhD.

© Marcel Martinkovič, 2020

© Katedra politológie, FF TU v Trnave, 2020

© Filozofická fakulta TU v Trnave, 2020

Obálka: © Milica Martinkovičová – koláž

ISBN 978-80-568-0298-4

TRNAVA
2020

OBSAH

Register skratiek	5
Úvod	8
1. Výber politickej reprezentácie	10
1.1 Relatívne väčšinové volebné systémy	13
1.2 Absolútne väčšinové volebné systémy	17
1.3 Pomerné volebné systémy	24
2. Proporcionalita zastúpenia strán a indexy jej výpočtu	26
2.1 Uzatváracia klauzula, proporcionalita a vzťah počtu volebných obvodov k metódam prepočítavania hlasov na mandáty	29
2.2 Typy straníckych listín	38
2.3 Zmiešané volebné systémy	45
3. Výskum volebných a straníckych systémov	50
3.1 Typológia straníckych systémov	56
3.2 Vzťahy medzi volebným a straníckym systémom	67
Záver	75
Literatúra	79

REGISTER SKRATIEK

ANO – Aliancia nového občana, slovenská politická strana, zakladateľ Pavol Rusko v roku 2001
ANO – Aliancia nespokojných občanov, česká politická strana, zakladateľ Andrej Babiš v roku 2012
AP – Arbeiderpartiet, Strana práce v Nórsku
AV – alternative volte, alternatívne hlasovanie
BB SK – Banskobystrický samosprávny kraj
BV – block vote, blokované hlasovanie
CDA – Christen-Democratisch Appèl, Kresťansko-demokratická výzva
CDU – Christlich Demokratische Union Deutschlands, Kresťanskodemokratická únia Nemecka
CMP – Comparative Manifestos Project
CP – Conservative party, Konzervatívna strana v GBR
CSU – Christlich-Soziale Union in Bayern, Kresťansko-sociálna únia Bavorska
CV – cumulative voting, kumulované hlasovanie
ČR – Česká republika
ČSSD – Česká strana sociálno demokratická
DUP – Democratic Unionist Party, Demokratická unionistická strana
ENPP – effective number of parliamentary parties, index efektívneho počtu parlamentných strán
EP – Európsky parlament
EÚ – Európska únia
FDP – Freie Demokratische Partei, Slobodná demokratická strana
FPTP – first past the post, relatívne väčšinový volebný systém
GBR – United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska
HZD – Hnutie za demokraciu
HZDS – Hnutie za demokratické Slovensko
IDEA – International Institute for Democracy and Electoral Assistance

KDH – Kresťanskodemokratické hnutie
KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická únia – Československá strana ľudová
K-LSNS – Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko
KSČ – Komunistická strana Československa
KSČM – Komunistická strana Čiech a Moravy, založená v roku 1990
KÚ – Kresťanská únia
LDS – Liberálno-demokratická strana v Japonsku
LV – limited vote, limitované hlasovanie
LP – Labour party
LP – Liberal Party, Liberálna strana
LR – Les Républicains, francúzsky Republikáni
ĽS-HZDS – Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko
ĽS-NS – Ľudová strana Naše Slovensko
NEKA – nezávislý kandidát
NF – Rassemblement national, Národné zhromaždenie, predtým Front National, Národný front
NOVA – strana Nová väčšina
NR SR – Národná rada Slovenskej republiky
NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Národnosocialistická nemecká robotnícka strana
NSK – Nitriansky samosprávny kraj
ODS – Občiansko demokratická strana
OLaNO – hnutie OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti
PBV – party block vote, stranícke blokové hlasovanie
PS – Parti socialiste, francúzska Socialistická strana
PVV – Party for Freedom, Strana za slobodu
REM – La République En Marche, Republika v pohybe
RILE – index pravo – ľavej orientácie politických strán
RVČ – republikové volebné číslo
SAP – Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, Sociálno-demokratická robotnícka strana vo Švédsku
SaS – Sloboda a Solidarita
SAVA – Slovenská asociácia výskumných agentúr
SDK – Slovenská demokratická koalícia

SDKÚ-DS – Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana
SMER-SD – SMER – sociálna demokracia
SMK – Strana maďarskej koalície
SMK-MKP – Strana maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja
SMS – Strana moderného Slovenska
SNS – Slovenská národná strana
SNR – Slovenská národná rada
SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Sociálnodemokratická strana Nemecka
SR – Slovenská republika
SRN – Bundesrepublik Deutschland, Spolková republika Nemecko
STV – single transfareble vote, systém jedného prenosného hlasu
SZ – Strana zelených
SZS – Strana zelených Slovenska
TRS – two round system, absolútne väčšinový volebný systém
UMP – Union pour un Mouvement Populaire, Únia pre ľudové hnutie
US – Únia slobody
USA – The United States of America, Spojené štáty americké
VÚC – Vyšší územný celok, samosprávny kraj
VVD – Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, Ľudová strana pre slobodu a demokraciu
ZRS – Združenie robotníkov Slovenska
ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík

ÚVOD

Predložená vysokoškolská učebnica predstavuje základné možnosti skúmania a analýzy volebných a stranických mechanizmov, ktoré sa spájajú s výberom politickej reprezentácie v liberálno-demokratických režimoch. Poznanie fungovania základných volebných mechanizmov a ich dôsledkov na stranický systém je súčasťou základného občianskeho poznania, ktorého úroveň môže následne zvýšiť vnímanie osobnej zodpovednosti za kvalitu rozhodovacích procesov. V predkladanej vysokoškolskej učebnici, ktorá nadväzuje na jej prvú časť venovanú významu politických strán a ich funkciám v politickom systéme, približujeme jednotlivé faktory volebných zákonov a ich potenciálny vplyv na volebné rozhodnutia voličov a tým aj konečnú podobu zastúpenia jednotlivých kandidátov a strán. Spolu s vyššie naznačenými témami sa text koncentruje na oboznámenie čitateľa s parametrami jednotlivých volebných pravidiel, ktoré okrem limitovania občanov pri voľbách majú zásadný dosah na štruktúru konečného stranického zastúpenia, napríklad na úrovni parlamentu. V kontexte premenných a kritérií, ktoré najviac vplývajú na konečnú podobu povolebnej politickej reprezentácie, predkladaná vysokoškolská učebnica približuje vzťahy medzi najdôležitejšími atribútmi volebného inžinierstva, akými sú veľkosť a počet volebných obvodov, výška uzatvárajúcej klauzule, prepočet hlasov na mandáty cez aplikáciu vybraných kvót a deliteľov, ktoré spolu s prevládajúcim typom politickej kultúry zásadným spôsobom determinujú formovanie politických elít a konsolidáciu stranických systémov. Text sa zároveň koncentruje na priblíženie základných typov volebných systémov a vybraných typov kandidátnych listín, ktoré majú vplyv na možnosti personalizácie voľby občanov, ako aj výsledný typ a formát stranického systému ako aj mieru proporcionality politickej reprezentácie. Cieľom predkladanej vysokoškolskej učebnice je v nadväznosti na jej prvý diel sprístupniť poslucháčom spoločenskovedných odborov, ale aj laickej verejnosti

základné terminologické a teoretické poznatky, ktoré môžu využiť ako občania a pozorovatelia politických procesov v rámci svojej politickej angažovanosti.

1. VÝBER POLITICKEJ REPREZENTÁCIE

V rámci priblíženia významu politických strán pri procesoch riadenia jednotlivých subsystémov spoločnosti sa v rámci druhej časti vysokoškolskej učebnice, ktorá sa venuje problematike priblíženia základných nástrojov na analýzu procesov kreovania a rozhodovania politickej reprezentácie dostávame k zásadnému aspektu, ktorý ovplyvňuje funkčnosť politického systému, a tým sú voľby. V liberálno-demokratických režimoch sa výber politickej reprezentácie a definovanie základných znakov volebného systému stáva zvyčajne súčasťou zákonnej úpravy na úrovni bežného zákona (SR, GBR) avšak môžeme sa stretnúť ak s ústavne vymedzeným charakterom volebného systému (napr. v ČR).¹ Jeho konečné znenie má, okrem štruktúry politických elít, významný vplyv na stabilitu, funkčnosť a legitimitu politických inštitúcií. Voľby môžeme pozorovať aj v hybridných demokratických režimoch,

¹ V tomto kontexte je dôležité spomenúť napr. judikát Ústavného súdu ČR, ktorý označil novelu volebného zákona č. 204/2000 Sb. za protiústavnú. Dôvodom, prečo bola spomínaná úprava volebného zákona schválená poslancami za ČSSD a ODS označená za protiústavnú, tkvie v skutočnosti, že napriek formálnemu zachovaniu pomerného volebného systému vykonané úpravy volebného zákona, najmä na úrovni počtu volebných obvodov (zvýšenie z 8 na 35) a úpravy volebnej formule z Hagenbach-Bischoffovej kvóty na upravený D'Hondtov deliteľ (prvý deliteľ je zvýšený z 1 na 1,42) a ďalšie zmeny zásadným spôsobom zmenili výsledný charakter volebného systému. Ten formálne zachovával povahu pomerného volebného systému, ale v kombinácii vykonaných zmien by produkoval disproporčné výsledky. Tie by v konečnom dôsledku boli na úrovni aplikácie relatívne väčšinového volebného systému, ktorý má redukčné účinky na kandidátov menších strán, resp. by zásadným spôsobom znevýhodnil úspešnosť kandidátov strán s menším počtom hlasov (akými boli US, KDU-ČSL, KSCM. Ako preukázali prepočty, napr. M. Klímu, kombinácia volebných úprav najmä na úrovni počtu volebných obvodov a zvolenej metódy prepočítavania hlasov na mandáty by zvýhodnila strany vtedy kartelovej dohody tzv. „opozíčnej zmluvy“ medzi vládnuťou ČSSD a opozičnou ODS. Dokument pod názvom Zmluva o vytvorení stabilného politického prostredia v Českej republike uzavretá medzi Českou stranou sociálně demokratickou (ČSSD) a Občanskou demokratickou stranou (ODS) tak účelovo menila volebné pravidlá v neprospech tretích strán napriek tomu, že formálne rešpektovala pomerný charakter volebného systému. Bližšie pozri k danej problematike napr. KLÍMA, M.: *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Radix, 2001, s. 63 – 70.

případne nedemokratických režimoch. Tie však nespĺňajú zásadnú podmienku slobodného výberu politickej reprezentácie na základe medziskupinovej súťaže založenej na slobode združovania a prejavu (Čínska ľudová republika, Irán, Kubánska republika atď.). V daných štátoch je viditeľne porušovaný tzv. vertikálny charakter demokracie, keď vládnuca elita z ideologických alebo náboženských dôvodov limituje samotnú volebnú ponuku kandidátov na politické funkcie a spôsob ich registrácie. Pri hybridných demokraciách, neliberálnych demokraciách (napr. Slovenská republika v rokoch 1994 – 1998 za vlády V. Mečiara, t. j. HZDS, SNS, ZRS) môže byť zaručená slobodná politická súťaž, t. j. vertikálny rozmer demokracie nie je obmedzený, ale pri výkone moci bývajú zásadným spôsobom obchádzané a nerešpektované princípy del'by moci, alebo prvky medziinštitucionálnej kontroly, prípadne aj verejnej kontroly moci zo strany občanov.² Tieto typy defektov sa prejavujú na horizontálnej úrovni výkonu politickej moci demokraticky zvolenej reprezentácie. V prípade obdobia vlády V. Mečiara v rokoch 1994 – 1998 sa spomínané defekty vo výkone moci prejavovali napr. nerešpektovaním nálezov Ústavného súdu SR v rámci NR SR a vlády, snahou koncentrovať moc na úrovni exekutívy, zneužívaním bezpečnostných zložiek štátu na politické účely, účelovými zmenami volebných pravidiel v prospech vládnucej garnitúry a obmedzovaním rozvoja občianskej spoločnosti a tretieho sektora atď. Ako naznačuje vyššie spomenutá pasáž, okrem princípu reálnej súťaživosti (vertikálny rozmer demokratického výberu) môžeme pri voľbách politickej reprezentácie rozoznávať niekoľko ďalších analytických úrovní. Napríklad aké úrady sa voľbami obsadzujú, či ide napr. o prezidentský úrad, celoštátny parlament, regionálne úrovne reprezentácie (úrad predsedu samosprávneho kraja, poslanci

² Bližšie k procesom zmien politického zriadenia na Slovensku pozri napr. HAYDANKA, Y.: *Либерализация государственного режима в условиях кризиса социализма: словацкий контекст (середина 1980-х – 1992 гг.)* (Liberalization of the State Regime in the Conditions of Socialism Crisis: in Slovakia (in the mid 1980s – 1992)). In: *Научный диалог (Nauchnyi Dialog)*, 2020, č. 8, s. 367 – 382. Viac pozri <https://www.nauka-dialog.ru/jour/article/view/1852> [cit. 2020-11-11].

regionálneho parlamentu), alebo funkcie v rámci miestnej samosprávy (starostovia, primátori obcí a miest, poslanci miestnej samosprávy atď.).

Ďalšou možnosťou politologickej analýzy volieb je definovanie volieb cez kritériá:

- definovanie volebného práva, t. j. aké zákonné limity platia pre voličov, napr. vek (v prípade SR 18 rokov pre aktívne volebné právo a 21 rokov pasívne volebné právo);
- registrácia voličov (existencia stáleho zoznamu voličov ako v SR, ktorý sa tvorí na princípe registrácie ex offio, t. j. zákonnej povinnosti (napr.) samospráv viesť centrálnu evidenciu obyvateľov, alebo tvorba konkrétneho registra voličov na princípe dobrovoľnosti, napr. voľby v USA, GBR pred každými voľbami);
- povinnosť voliť (existencia volebných pokút, ak sa volič na voľbách nezúčastní, napr. v Belgicku, Luxembursku, Grécku, v Austrálii pri parlamentných voľbách, vo Francúzku pri voľbách do Senátu, v Argentíne, Chile, Brazílii, Turecku pri prezidentských voľbách atď.);
- spôsob voľby (napr. verejná, tajná), samotný spôsob voľby (osobná voľba, poštou, prostredníctvom elektronického preukazu cez internet);
- voľba osôb alebo stranických kandidátok atď.

Všetky spomenuté atribúty sú súčasťou definovania volebného zákona, ktorý limituje spôsob obsadzovania vybraných politických funkcií a verejných inštitúcií.

Výkon volieb tak býva špecifikovaný súborom pravidiel, ktorých obsahom je volebný zákon danej krajiny, ktorý má zásadný vplyv na kreovanie a štruktúru stranického systému, ako aj na charakter medzistraníckej súťaže.³

³ V tomto kontexte sa sférou organizácie demokratických volieb a hľadaním spravodlivých a funkčných volebných modelov zaoberá Medzinárodný inštitút pre demokraciu a volebnú podporu (International Institute for Democracy and Electoral Assistance – International IDEA, <https://www.idea.int/>), alebo Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (tzv. Benátska komisia – poradný orgán Rady Európy. Viac k napr. k otázkam právneho postavenia a zloženia orgánov volebnej administratívy pozri OROSZ, L. a kol.: *Volebné právo*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 81 – 85.

Z hľadiska typológie volebných systémov rozoznávame tri základné kategórie volebných mechanizmov. Z historického hľadiska patria medzi základné typy volebných systémov väčšinové volebné systémy. Podľa typu väčšiny, ktorú musí kandidát (kandidáti) získať, rozoznávame volebné systémy s relatívnou, absolútnou, prípadne kvalifikovanou väčšinou. Ich logika pridelovania mandátov spočíva v získaní najväčšieho počtu hlasov pre kandidáta.

1.1 Relatívne väčšinové volebné systémy

Tento typ volebného systému kombinovaný s jednomandátovými volebnými obvody generuje víťaza v politickej súťaži podľa zisku najväčšieho počtu platných hlasov občanov. Volič má jeden hlas. V prípade celoštátnych volieb do parlamentu bývajú ako modelový príklad spomínané v súvislosti s týmto volebným systémom Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, USA, India, Kanada atď. V tomto prípade je zväčša krajina rozdelená do veľkého množstva jednomandátových volebných obvodov, ktorých počet sa rovná počtu reprezentantov daného parlamentu. V prípade dolnej komory britského parlamentu (House of Commons) je ich v súčasnosti 650. Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska je zároveň aj krajinou, ktorá najdlhšie používa daný typ volebného výberu v súvislosti s parlamentom, keďže sa používa od prvej tretiny 15. storočia (v dvojmandátovej modifikácii volebného obvodu) a na celom území od polovice osemdesiatych rokov 19. storočia v súvislosti s jednomandátovými volebnými obvody. Pri uvedenom prípade volieb hrá kľúčovú úlohu počet kandidujúcich, počet aktívnych voličov a veľkosť obvodu. Keďže pri tomto systéme v jeho najbežnejšom variante – relatívne väčšinový volebný systém – nie je stanovené kvórum pre zisk mandátov v obvode. Dôležitý môže byť z tohto dôvodu každý jeden hlas voliča. Signifikantným znakom väčšinových volebných systémov je skutočnosť personifikovaného výberu, t. j. okrem straníckej príslušnosti je dôležitým atribútom výberu aj osobnosť a politická dôveryhodnosť, kredibilita kandidáta. Hlasovanie prebieha

v jednom kole a víťaz je ten kandidát, ktorý získa najviac hlasov, t. j. „berie všetko“. Aj preto býva systém označovaný za systém prvého v celi (*first past the post* – FPTP). Všetci ostatní kandidáti, ktorí získali menej hlasov ako víťaz, sú porazení a ich hlasy prepadnú a nezohľadnia sa pri výbere reprezentanta. Z uvedeného vyplýva, že daný typ volebného výberu má disproporčné účinky na konečné výsledky ako v obvode, tak aj v celej krajine, a zároveň má silný vplyv na voliča. Ten sa môže prejavovať v strategickom hlasovaní občana, keď sa volič rozhoduje aj na základe vývoja preferencií jednotlivých kandidátov, tak aby jeho hlas bol zohľadnený vo výsledku potenciálnych kandidátov na víťazstvo a neprepadol. Tento typ volebného systému tak má obmedzujúci účinok na voliča v rámci volebného obvodu.⁴

Na Slovensku sa používa napr. pri voľbách do orgánov samosprávy obcí, t. j. na lokálnej úrovni pri voľbe starostov a primátorov, a pri voľbe regionálnej samosprávy, vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov, a to na úrovni predsedov VÚC od roku 2017.

Medzi pozitíva, ktoré zdôrazňujú jeho zástancovia, patrí vytvorenie užšej väzby medzi voličom a reprezentantom. Víťaz má nedeliteľnú politickú zodpovednosť a v prípade strany, ktorá takýmto spôsobom získa väčšinu v parlamente, sa môže prejavíť na tvorbe jednofarebných exekutív. Na celoštátnej úrovni znižuje FPTP vzhľadom na reduktívne účinky počet relevantných strán v parlamente, minimalizuje aj vplyv extrémistických a radikálnych strán na politiku. Zástancovia proporcionálnych volebných mechanizmov, ktorí preferujú skutočnosť, aby štruktúra politickej reprezentácie viac-menej kopírovala rozdelenie politických názorov v spoločnosti, prirodzene zdôrazňujú jeho nedostatky. Tie nachádzajú vo vysokom prepade voličských hlasov, ktoré sa neodrazia pri výbere reprezentácie. Zároveň spomínajú aj skresľovanie voličských preferencií, ktoré sa menia na základe strategickej voľby. Napríklad pri voľbách do House of Commons v GBR sa daný jav prejavuje cez tzv. efekt tretej strany.⁵ Táto

⁴ Bližšie pozri SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 48.

⁵ Ide o situáciu, keď predvolebné preferencie jednotlivých menších strán a ich

skutočnosť má v kontexte kreovania britského parlamentu vplyv aj na obmedzený výber kandidátov s reálnym potenciálom stať sa poslancom, znižovanie legitimacy vlády a redukciiu reprezentácie záujmov. Exekutíva prakticky reprezentuje politicky najúspešnejšiu menšinu v spoločnosti a v prípade straníckej disciplíny vládnucej väčšiny zavádza vládu bez účinnej kontroly opozície. Zjednodušeným záverom by mohlo byť, že daný volebný systém relatívnej väčšiny uprednostňuje stabilitu a efektivitu vlády pred reprezentatívnosťou záujmov, ktorá je zásadným spôsobom limitovaná určením hraníc volebných obvodov. Tento dôležitý aspekt volebného inžinierstva môže viesť k rozptylu volebných hlasov pre kandidátov menších a stredných strán, čo v praxi zásadným spôsobom znevýhodňuje akékoľvek menšiny v danej spoločnosti. Vláda tak teoreticky môže na základe zákonom stanovených časových intervalov efektívne určovať a upravovať hranice volebných obvodov (tzv. gerrymandering – účelové zmeny hraníc volebných obvodov), aby dosiahla volebný rozptyl voličských „jadier“ opozičných strán. Táto stratégia minimalizácie ziskov protikandidátov sa dá realizovať z pozície zákonodarného orgánu na základe empiricky overenej znalosti o štruktúre voličskej podpory jednotlivých strán, ktorá následne umožňuje tvorcom zákona využiť faktor zvýšenia/zníženia voličského rozptylu hlasov pre jednotlivých kandidátov.⁶

Variáciou relatívne väčšinového volebného systému je tzv. blokovo hlasovanie (*block vote* – BV). Zásadným rozdielom oproti

kandidátov, akými sú napr. Liberálni demokrati (Liberal Party), nedosiahnu vo voľbách očakávaný výsledok zisku mandátov nameraný pred voľbami. Dôvodom je skutočnosť, že časť voličov volila strategicky, t. j. tak, aby ich hlas neprepadol. Priklonili sa tak na základe predvolebnej kampane a prieskumov verejnej mienky k voľbe ideovo najbližšieho kandidáta k ich favoritovi, ktorý na rozdiel od ich prvej preferencie mal reálnu šancu na výhru vo volebnom obvode. Týmto spôsobom vzniká často viditeľný nepomer medzi nameranými predvolebnými preferenciami voličov a ich reálnou voľbou, ktoré má vplyv na konečné zastúpenie ich politických názorov cez poslancov v parlamente.

⁶ K termínu gerrymanderingu, ktorý vznikol v súvislosti s volebnou reformou hraníc volebných obvodov pri voľbách do Senátu Massachusetts a ktorú schválil miestny guvernér štátu Gerry Elbridge v roku 1812 pozri napr. DANČIŠIN, V.: Dvesto rokov Gerrymanderingu v USA. In: *Annales Scientia Politica*. Roč. 1, 2012, č. 1, s. 44 – 52.

relatívne väčšinovému volebnému systému je, že v prípade BV sa stretávame s viacmandátovými obvody a volič tak má možnosť prideliť toľko hlasov, koľko je mandátov v danom obvode (hlasy pritom nemôže kumulovať v prospech len jedného kandidáta). Ak ide o viacmandátový volebný obvod, platí teda rovnaké pravidlo relatívnej väčšiny, avšak s tým rozdielom, že počet „víťazov“ určuje počet pridelovaných mandátov v obvode. Ak ide napríklad o štvormandátový volebný obvod, tak víťazi sú prví štyria kandidáti s najvyšším podielom platných hlasov v obvode. Tento volebný systém sa uplatňuje aj v SR, napr. na úrovni regionálnej a lokálnej samosprávy, keď sa ním vyberajú poslanci obcí, miest a samosprávnych krajov.

Ďalším modelom odvodeným od FPTP a BV je tzv. kumulované hlasovanie (*cumulative voting* – CV). Volebné obvody sú viacmandátové a podľa počtu prerozdelených mandátov volič disponuje toľkými hlasmi, koľko je mandátov, pričom môže všetky hlasy odovzdať len jednému kandidátovi, t. j. v prípade štvormandátového volebného obvodu môže napr. tri hlasy odovzdať kandidátovi A a jeden kandidátovi B, alebo prípadne aj všetky len kandidátovi C. Systém tak dokáže zmiernovať disproporčné účinky väčšinovej voľby a prípadný gerrymandering.

Variantom relatívne väčšinového volebného systému je aj limitované hlasovanie (*limited vote* – LV), kde pri viacmandátových volebných obvodoch má volič vždy menej hlasov, ako sa prerozdeľuje mandátov. V prípade napr. štvormandátového obvodu bude volič disponovať tromi hlasmi, ktoré však nemôže kumulovať. Môže tak medzi kandidátov prerozdeliť maximálne tri preferencie. Tento volebný systém sa uplatňuje napríklad pri voľbách do 208-člennej priamo volenej časti Senátu v Španielsku. Volebné obvody sú ohraničené exitujúcimi provinciami a volič má pri voľbe štyroch poslancov v provincii tri hlasy. Zvyšná časť (56) je volená nepriamo autonómnymi parlamentami oblastí, pričom medzi tieto regionálne oblasti sú mandáty prerozdelené podľa kritéria početnosti obyvateľstva.

Ďalším príkladom kombinácie relatívne väčšinového volebného systému a viacmandátových obvodov je napríklad stranícke

blokové hlasovanie (*party block vote* – PBV). Zásadnou zmenou oproti predchádzajúcim mechanizmom je skutočnosť, že volič má len jeden hlas a ten odovzdáva pevnej straníckej listine, ktorá obsahuje toľko kandidátov, koľko sa prerozdeľuje v danom volebnom obvode. Ak teda vo viacmandátovom volebnom obvode možno získať štyri mandáty strany, tak v ňom ponúknú voličom kandidátnu listinu s pevne danými štyrmi kandidátmi. Všetky mandáty získava strana, ktorá získa pre svoju kandidátnu listinu najviac platných hlasov. Vzhľadom na relatívnu väčšinu, ktorá stačí na získanie všetkých mandátov v danom volebnom obvode, môže tento systém generovať disproporčné výsledky. Opäť platí princíp, že daný volebný systém vyvíja na voliča tlak (z tohto uhlu pohľadu ho môžeme v Sartoriho terminológii označiť za silný), čím vyvára priestor aj pre presadenie tzv. strategickej voľby občana, ktorý zvažuje voľby aj v kontexte, aby jeho hlas v konečnom súčte mal čo najväčší vplyv na výber kandidátov a neprepadol.

1.2 Absolútne väčšinové volebné systémy

Pre tieto typy volebných systémov platí, že víťazom volieb je len jeden kandidát, ktorý získa potrebnú absolútnu väčšinu hlasov v jednomandátovom volebnom obvode. Z tohto dôvodu sa volebný výber odohráva väčšinou v dvoch kolách, ak žiaden z kandidátov v prvom kole nezískal potrebnú, zákonom stanovenú výšku hlasov. Tento volebný systém býva preto označovaný za dvojkoľový (*two round system* – TRS). Charakteristickým znakom rozlišovania rôznych modifikácií tohto systému je zákonná úprava postupu do prípadného druhého kola. Podľa typu volieb rozoznávame tzv. uzavreté druhé kolo, do ktorého postúpia len dvaja kandidáti, ktorí získali v prvom kole najviac hlasov. Tento mechanizmus sa používa často najmä na obsadenie pozícií prezidenta vo vybraných európskych štátoch (Francúzska republika, Rakúsko, Slovenská republika, Česká republika, Chorvátsko, Ukrajina atď.). V prípade Slovenskej republiky však bol tento systém aplikovaný aj na výber predsedov samosprávnych krajov od roku 2001 až po rok 2013.⁷

⁷ Zmena nastala po regionálnych voľbách v roku 2013. Jedným z dôvodov

Podstata tohto mechanizmu teda spočíva v konečnom výbere medzi dvomi kandidátmi v druhom kole, ak, samozrejme, žiadny z nich nezískal absolútnu väčšinu hlasov všetkých oprávnených voličov už v prvom kole, prípadne inak definované podmienky zvolenia. Volič tak teoreticky má možnosť voliť dvakrát. V prvom kole, a keď v ňom nie je nik právoplatne zvolený, tak (väčšinou po 14 dňoch, konkrétnu lehotu určuje zákon) môže voliť opäť v druhom kole. Tento typ výberu politickej reprezentácie dáva priestor aj pre úprimnú, slobodnú voľbu voliča v prvom kole, ale aj pre strategickú v druhom kole v prípade, ak sa medzi postupujúcich kandidátov dostane napríklad kandidát radikálnej strany alebo antisystémového subjektu. Spomínaný aspekt strategickú voľbu (laicky označovaného za voľbu „menšieho zla“) tak môže zásadným spôsobom sťažovať prienik kandidátov extrémistických strán do parlamentu. Vzorovým príkladom, kde strategické hlasovanie a stranícke usmerňovanie voličov dokáže systematicky vytláčať extrémnu stranu na celoštátnej úrovni, je politický systém Francúzskej piatej republiky. V ňom sme napríklad pri prezidentských voľbách často svedkami situácie, že v prípade, ak do druhého kola postúpil (ako napr. v roku 2017 Le Penová) kandidát extrémnej pravice, tak za jeho protikandidáta Emmanuela Macrona hlasovali aj voliči iných strán. Deje sa tak aj na základe využitia straníckeho

bola skutočnosť, že líder Ľudovej strany Naše Slovensko (ĽS NS) Marian Kotleba ako nezávislý kandidát (NEKA) vyhral volebný súboj o post predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja (BBSK). Prítom v prechádzajúcich parlamentných voľbách v roku 2012 strana získala len 40 460 hlasov a so ziskom 1,58 % sa do NR SR nedostala. Následnému vstupu ĽS NS do parlamentnej politiky v roku 2016 tak predchádzalo zvolenie ich predsedu Mariana Kotlebu ako NEKA v regionálnych voľbách na post predsedu BBSK. V regionálnych voľbách do orgánov regionálnych krajov v roku 2013, ktorý sa realizoval na základe dvojkolového absolútno väčšinového volebného systému postúpil najskôr do druhého kola so ziskom 26 251 hlasov. V ňom po nediplotických verejných vyjadreniach predsedu vtedajšej vlády R. Fica, ale aj časti reprezentantov pravicových strán na adresu M. Kotlebu neprišlo k využitiu straníckeho vplyvu na usmernenie voličov pred druhým kolom. Najmä vzhľadom na víťazstvo Mariana Kotlebu v BBSK, keď v druhom kole získal 71 397 hlasov (oproti kandidátovi strany Smer Vladimírovi Maňkovi podporovaného koalíciou HZD, SZ, SMS, SMK-MKP, SMER-SD, ĽS-HZDS, KDH, ktorý získal 57 164 hlasov) sa následne systém zmenil voľby predsedov VÚC na relatívne väčšinový, ktorým sa volia predsedovia samosprávnych krajov od roku 2017.

vplyvu na usmernenie voličov pri rešpektovaní nepísaného pravidla medzi prodemokratickými elitami o antiextrémistickom konsenze spolupráce. Táto stratégia sa v prípade Francúzskej piatej republiky úspešne využíva prodemokratickými stranami aj na úrovni parlamentných volieb, a to napriek výraznej ideologickej polarizácii straníckeho systému medzi ľavicovými a pravicovými stranami, ktoré spolu na parlamentnej a vládnej úrovni nekooperujú. V danom prípade sme tak doteraz mohli byť svedkami situácií, v ktorých politici ľavicových strán, napr. francúzskej Socialistickej strany (PS), a pravice, napr. Republikánov (LR), pred tým *Únie pre ľudové hnutie* (UMP) navzdory programovej a ideologickej vzdialenosti strán (zabraňujúcej tvorbe vládnych koalícií) si dokážu navzájom podporiť svojich kandidátov, ak v druhom kole stoja proti kandidátovi napr. Národného frontu (Front National). Touto spoluprácou lídri strán dlhodobo efektívne marginalizujú vplyv politickej reprezentácie extrémnej pravice na celoštátnej úrovni.⁸

⁸ Rozdielny vplyv jednotlivých volebných systémov na voliča a charakter povolebnej reprezentácie je v prípade Francúzska viditeľný napr. aj pri parlamentných voľbách do Národného zhromaždenia. V nich pri použití absolútno väčšinového volebného systému získal v júnových parlamentných voľbách v roku 2017 Národný front (NF) v konečnom sumári len 8 kresiel z 577. Tá istá strana však pri voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2019 zo 74 kresiel obsadila úspešnými kandidátmi už pod novým názvom *Rassemblement national* (Národné zhromaždenie) až 22 mandátov. To znamená, že úspešnosť extrémnej pravice je v pomernom volebnom systéme, ktorý sa uplatňuje vo Francúzku pri voľbách do Európskeho parlamentu oveľa vyššia. V tomto prípade obsadili 29,7 % kresiel oproti 1,4 % zisku mandátov pri parlamentných voľbách, kde sa aplikuje absolútno väčšinový volebný systém. Podobný efekt môžeme pozorovať aj na Slovensku pri strane Kotlebovci, resp. K – ĽS NS, ktorá je oveľa úspešnejšia pri použití pomerného volebného systému pri voľbách do NR SR, ako na regionálnej a lokálnej, miestnej úrovni, kde sa aplikuje absolútny a relatívne väčšinový volebný systém. V regionálnych voľbách organizovaných už na základe jednokolového relatívne väčšinového systému v roku 2017 sa kandidáti strany K – ĽS NS nepresadili napriek nárastu členskej základne (1 439 členov v roku 2017). Získali len kreslo jedného poslanca v BBSK (Marian Kotleba, predseda strany K – ĽS NS) a jedného v NSK (Milan Uhrík – podpredseda K – ĽS NS). Obdobný slabý výsledok zaznamenali kandidáti K – ĽS NS aj na komunálnej úrovni volieb do samospráv obcí v novembri 2018, keď získali len podiel 0,03 % zo všetkých obecných a mestských primátorov (1 mandát) a 0,20% (42) poslancov. Oproti tomu v roku 2016 pri pomernom volebnom systéme volieb do NR SR získali 209 779 (8,04 %) platných hlasov, čo pri jednom volebnom obvode zodpovedalo 14 mandátom, t. j. 9,33 % obsadeniu kresiel v parlamente.

Zároveň na aplikácii absolútne väčšinového systému vo Francúzskej piatej republike môžeme demonštrovať aj základné kritérium ich delenia, a to podľa charakteru hranice na postup do druhého kola. V prípade prezidentských volieb máme v prípade Francúzka, Slovenskej republiky, Rakúska atď. skúsenosť s tzv. uzavretým druhým kolom. V praxi však ani tento počet hlasov pre víťaza nemusí byť absolútnou väčšinou zo všetkých oprávnených voličov. Zväčša sa väčšina v druhom kole vypočítava vzhľadom na počet v ňom zúčastnených voličov.⁹

Druhou možnosťou oproti uzavretému druhému kolu je volebným zákonom určený volebný prah, ktorý stanovuje hranicu pre postup kandidátov do druhého kola, ak po prvom kole nik nezíska mandát. Výška definovaného kvóra na postup do druhého kola určuje aj priepustnosť pri výbere kandidátov. Čím je volebný prah vyšší, tým sa potenciál úspechu kandidátov znižuje. V prípade Francúzska je na postup do druhého kola pri parlamentných voľbách potrebné prekročiť 12,5 % zúčastnených voličov. V praxi tak do druhého kola v 577 jednomandátových volebných obvodoch môžu postúpiť dvaja, traja, ale potenciálne aj štyria a viac kandidátov. Opäť tak medzi prvým a druhým kolom prebiehajú intenzívne stranícke rokovania a vyjednávania o vzájomnej podpore medzi stranami kandidátov, ktorí do druhého kola postúpili, aj tých, ktorí nepostúpili. Súčasťou vyjednávania je aj vzdávanie sa kandidátov v prospech protikandidátov, stranícke usmerňovanie voličov, a to za väčšinovej prítomnosti rešpektovania antiextrémistického konsenzu.

V prípade spomínaného absolútneho volebného systému do francúzskeho Národného zhromaždenia (Assemblée nationale)

⁹ Ako príklad by sme uviedli prezidentské voľby v Slovenskej republike v roku 2019. Ak si zoberieme posledné prezidentské voľby, tak víťazná kandidátka Zuzana Čaputová získala v druhom kole 1 056 582 platných hlasov, ktoré pri účasti zodpovedali zisku 58,40 % hlasov. Celkový počet zúčastnených voličov v druhom kole bol 41,79 %, čomu zodpovedalo 1 808 985 všetkých platných hlasov. Celková účasť sa vypočítava od celkového počtu zapísaných voličov, ktorému v tom čase zodpovedalo 4 419 883 voličov. Reálne tak zisk víťazky v druhom kole (1 056 582) nedosahoval absolútnu väčšinu zo všetkých oprávnených voličov (4 419 883), ale zo zúčastnených voličov. Viac pozri <http://volby.statistics.sk/prez/prez2019/sk/data04.html> [cit. 2020-07-25].

platí pravidlo, že v prvom kole môže získať mandát iba ten kandidát, ktorý prekročí 50,1 % hlasov v danom jednomandátovom obvode za splnenia podmienky, že účasť vo voľbách v danom volebnom obvode prekročila 25 % všetkých oprávnených voličov.¹⁰

Spomínaný absolútne väčšinový volebný systém môže tak mať silný vplyv na volebný výber voliča najmä v druhom kole. Pri jeho aplikácii sa vo výsledkoch volebného výberu môžu prejavovať disproporčné účinky a skresľovanie pôvodných politických preferencií voličov vo vzťahu k vzniknutej politickej reprezentácii. Tá sa môže kreovať pod vplyvom strategického hlasovania občanov, napr. po straníckom usmernení, keď voliča limituje pri konečnom rozhodovaní v druhom kole aj fakt, akí kandidáti postúpili do druhého kola. Tento typ volebného systému tak má obmedzujúci účinok na voliča v rámci volebného obvodu. Medzi jeho pozitíva patrí, že volič môže hlasovať aj slobodne („úprimne“) v prvom kole, a keď sa jeho kandidát do druhého kola nedostane, má možnosť opäť voliť (na základe princípu „menšieho zla“) strategicky. Volebný systém pritom zachováva možnosti generovania stabilnej vlády, t. j. stabilnej väčšiny v parlamente a pri efektívnej spolupráci prodemokratických strán dokáže obmedzovať extrémistické subjekty.

Ďalším často používaným väčšinovým volebným systémom je volebný systém alternatívneho hlasovania (*alternative volte* – AV) a jeho subtyp doplnkového hlasovania. Ide o ďalší typ väčšinového volebného systému. Aj v tomto prípade volič volí v rámci jednomandátového volebného obvodu a na získanie mandátu je potrebné získať absolútnu väčšinu hlasov, preferencií, a aj preto sa niekedy radí medzi volebné systémy s preferenčným hlasovaním. Rozdiel oproti vyššie spomínanému absolútne väčšinovému systému používanému v Slovenskej republike a Francúzsku je skutočnosť, že volič ide k volebnej urne len jedenkrát. Pri

¹⁰ Obdobný variant absolútne väčšinového volebného systému sa aplikuje aj Českej republike pri voľbách do 81-členného Senátu. Voľby v tomto prípade tiež prebiehajú v jednomandátových volebných obvodoch. Ak niektorí z kandidátov nezíska absolútny počet hlasov v prvom kole, do druhého kola, ktoré sa koná do týždňa, postúpia len dvaja s najvyšším počtom hlasov. V ňom vyhrá ten z kandidátov, ktorí získa viac hlasov.

hlasovaní nemá len jeden hlas (ako v TRS), ale môže prideliť preferencie a zoradiť kandidátov podľa svojho výberu. Systém AV je tak jednokolový a dáva možnosť voličovi slobodne zoradiť kandidátov podľa svojich preferencií, a to bez možnosti stranického ovplyvňovania prostredníctvom vyjednávania o podpore, ako sme tomu svedkami pri TRS medzi prvým a druhým kolom.

Podľa toho, či volič musí prideliť všetky preferencie, alebo nie, rozlišujeme systém alternatívneho hlasovania s povinným pridelením všetkých preferencií, t. j. všetci kandidáti musia mať od voliča pridelenú preferenciu prvú, druhú, tretiu atď. Aby bol voličský hlas platný v prípade napr. štyroch kandidátov, volič musí zoradiť všetkých kandidátov podľa preferencií, t. j. označí kandidátov preferenčne od 1. až po 4. V prípade, ak nemusí prideliť všetky preferencie, tak ide o alternatívne hlasovanie s nepovinným pridelovaním hlasov. Pri poslednej variante má volič menej preferencií, ako je počet kandidátov, a ide o alternatívne hlasovanie s obmedzeným hlasovaním. Volič tak napr. v obvode, kde kandidujú spomínaní štyria kandidáti, priradí kandidátom 1. preferenciu, pre kandidáta, ktorého preferuje najviac a následne 2. a 3. preferenciu pre niektorého zo zvyšných kandidátov. Kandidátovi, ktorý mu napr. nie je sympatický, nedá žiadnu preferenciu. Vo všetkých subtypoch alternatívneho hlasovania prebieha po uzavretí volebných miestností nasledovná procedúra prepočítavania hlasov a pridelovania mandátov. Víťazom v jednomandátovom volebnom obvode sa stáva kandidát vtedy, ak prekročí zisk 50,1 % hlasov na základe pridelených preferencií. Prepočítavanie tak môže prebiehať v jednom, ale aj v niekoľkých skrutíniách. Ak po prvom skrutíniu niektorý z kandidátov dosiahol požadovanú hranicu 50,1 % odovzdaných hlasov, tak získava mandát. Ak nie, nasleduje druhé skrutínie, kde sa druhé preferencie kandidáta, ktorý skončil posledný po prvom skrutíniu, prepočítavajú medzi zostávajúcich troch kandidátov. Ak by ani po druhom skrutíniu nik neprekročil 50,1 % odovzdaných hlasov, opäť by do ďalšieho skrutínia nepostúpil kandidát s najnižším počtom prvých preferencií a jeho druhé preferencie by sa prerozdělili medzi zostávajúcich. Takýmto spôsobom sa zabezpečí, že víťazný kandidát nakoniec presiahne

absolútnu väčšinu odovzdaných hlasov a aj z tohto dôvodu sa systém niekedy označuje za skutočný absolútne väčšinový volebný systém. Ako modelový príklad aplikácie AV pri výbere politickej reprezentácie na celoštátnej, federálnej úrovni sa uvádza Austrália pri dolnej komore parlamentu, kde sa však využíva aj v rámci kreovania parlamentov jednotlivých štátov Austrálskeho zväzu. Na lokálnej úrovni sa s ním môžeme stretnúť v USA, napr. v štáte Kalifornia a Maryland.

V prípade volebného systému s dodatočným hlasom, ktorý je variáciou AV, sa po uzavretí volebných miestností a po prvom skrutíniu urobí poradie kandidátov na základe odovzdaných prvých preferencií. Ak nik neprekročil požadovanú hranicu 50,1 % odovzdaných hlasov, tak do druhého skrutínia postúpia len prví dvaja kandidáti s najvyšším počtom prvých preferencií po prvom skrutíniu. Druhé preferencie tých kandidátov, ktorí získali menej hlasov, sa následne prerozdelia medzi prvých dvoch. Opäť teda volič ide k voľbám len raz a jeho voľba zostáva slobodná, resp. „úprimná“ v rámci maximalizácie osobných preferencií bez stranického usmerňovania. Tento variant sa používa napríklad pri voľbe starostu Londýna.

Medzi pozitíva volebného systému alternatívneho hlasu aj dodatočného hlasu patrí, že napriek skutočnosti, že ide o väčšinový volebný systém, tak pri konečnom víťazovi je zohľadnené väčšie spektrum odovzdaných hlasov, preferencií ako pri jednokolovom systéme FPTP. Napriek tejto skutočnosti si zachováva reduktívny účinok na kandidátov extrémistických strán. Alternatívne hlasovanie reálne umožňuje voličovi zohľadniť širšie spektrum preferencií, názorov, čím umožňuje kombinovať relatívne vysokú mieru zachovania autonómnosti, slobodného výberu voliča s blokováním vplyvu stranického obchodovania o podpore kandidátov, t. j. vyjednávania a medzistraníckych dohôd – stranického usmerňovania. Umožňuje vytvárať parlamentné zhromaždenia s jasnou väčšinou, kde sa pre občanov dá aj po voľbách jednoznačnejšie vyvodzovať zodpovednosť za rozhodovanie poslanca, ktorý je zvolený v konkrétnom volebnom obvode. Medzi nevýhody patrí, ako aj pri ostatných väčšinových

volebných systémoch, znevýhodňovanie kandidátov menších strán, ale aj možnosť, že víťazom sa môže stať nevýrazný kandidát, ktorý však nebude vzbudzovať voči sebe otvorené nesúhlasné postoje širšej skupiny voličov.

1.3 Pomerné volebné systémy

Oproti väčšinovým volebným systémom stoja v pozícii alternatívy pri výbere politickej reprezentácie pomerné volebné systémy. Táto kategória je v praxi charakteristická tým, že sa ňou volia iba kolektívne zastupiteľské orgány, najmä parlamenty a zastupiteľstvá. Historicky ide o mechanizmy, ktoré sa začali používať až v 19. storočí v súvislosti s liberalizáciou volebného práva s cieľom realizovať ideu politickej rovnosti v kontexte rozšírenia politickej reprezentácie ako kľúčového kritéria liberálnodemokratického zriadenia. Jeho aplikácia sa primárne týkala najmä štátov, v ktorých spoločnosť bola národnostne, nábožensky heterogénna. V krajinách ako Holandsko, Belgicko, Švajčiarsko bol tak proces liberalizácie volebného práva spájaný aj s vytváraním stabilnejšieho politického prostredia a spoločenskej integrity. Pri používaní pomerných volebných systémov je tak štát, prípadne región alebo mesto rozdelené do menšieho počtu viacmandátových volebných obvodov, prípadne jedného viacmandátového volebného obvodu (ako je to v prípade Holandska alebo Slovenskej republiky od parlamentných volieb organizovaných v roku 1998), kde sa politická reprezentácia volí na základe kandidátnych, stranických listín. V tomto prípade, ak má štát len jeden volebný obvod, majú konečné volebné výsledky vysoko proporcionálny charakter. Počet a veľkosť volebných obvodov je kritérium, ktoré má spolu s výškou volebného kvóra zásadný vplyv na proporcionalitu alebo disproporcionalitu konečných volebných výsledkov.

Na proporcionalitu volebného systému tak má vplyv najmä počet a veľkosť volebných obvodov, volebná formula, výška volebného kvóra a technika prideľovania mandátov, resp. počet a charakter skrutíní a typ stranických kandidátok, výška predvolebnej kaucie pre strany atď. Problematika merania a definovania miery

proporcionality alebo disproporcionality zastúpenia politických strán je však natoľko rozsiahla, že sa ňou nebudeme v predkladanej učebnici samostatne zaoberať. V tejto súvislosti len spomenieme, že určenie odchýlky od proporčného prerozdelenia hlasov na mandáty v rámci výsledkov pre politickú stranu je ľahší proces. Komplexnosť charakterizovania vybraného volebného systému v rámci určenia jeho miery (dis)proporcionality a vplyvu na stranický systém je zložitejší proces, keďže neexistuje všeobecne akceptovaná definícia proporcionality. Z tohto dôvodu existuje v politologickej obci niekoľko vybraných indexov, cez ktoré sa dá určiť miera (dis)proporcionality. Tie predstavujú matematické vzorce, na základe ktorých dokážeme bližšie operacionalizovať rozdiely v miere skresľovania volebných preferencií medzi rozdelením názorov v spoločnosti (tým sa venujú agentúry na prieskum verejnej mienky)¹¹ a konečnej povolebnej alokácii mandátov medzi politické strany na základe odovzdaných hlasov. V základnom rozlíšení môžeme rozlíšiť dve kategórie nástrojov na meranie daného javu, pričom prvá skupina indexov je odvodená od volebných kvót a druhá od volebných deliteľov.

¹¹ Pri reflektovaní zverejňovaných dát v rámci médií cez výskumy jednotlivých agentúr je pre občana dôležité reflektovať, či dané agentúry dodržiavajú metodické postupy, ktoré by mali byť zárukou objektívnosti a korektného spracovania získaných dát. Na Slovensku minimálne štandardy kvality určuje Slovenská asociácia výskumných agentúr (SAVA), ktorá ich aj môže cez zúčastnené subjekty a definované štandardy kontrolovať. Pre občana je teda dôležité sledovať, aké agentúry sú súčasťou takéhoto profesijného zoskupenia, keďže to je minimálna záruka verejnej kontroly nad činnosťou agentúr, ktoré nielen zverejňujú prieskumy verejnej mienky, ale majú vplyv aj na vnímanie politiky a politických subjektov občanmi. V čase písania textu medzi agentúry, ktoré sa zaviazali dodržiavať zmienené štandardy SAVY patrili: ACRC, s. r. o., AKO, s. r. o., Focus, s. r. o., GfK Slovakia, s. r. o., Go4insight, s. r. o., Ipsos Slovakia, s. r. o., Kantar Slovakia, s. r. o. [cit. 2020-07-25]. Viac pozri na <https://sava.sk>.

2. PROPORCIONALITA ZASTÚPENIA STRÁN A INDEXY JEJ VÝPOČTU

Indexy, ktoré sa používajú na výpočet proporcionality, resp. učenie miery disproporcionality, sa delia podľa toho, či vychádzajú z logiky volebných kvót (pracujúce s metódou najväčších zostatkov), alebo volebných deliteľov (pracujúce s metódou najväčších priemerov).

K indexom, ktoré vypočítavajú mieru (dis)proporcionality na základe fungovania volebných kvót, t.j. absolútnych rozdielov medzi ziskom hlasov a ziskom mandátov môžeme zaradiť Raeho index.

$$I = (1 / n) \sum |vi - si|$$

Pri Raeho indexe maximálna proporcionalita je označená číslom 0 a jej celková výška je limitovaná počtom strán. Index udáva číslo priemernej disproporcionality na jednu politickú stranu, t. j. o koľko percent sa odchyľuje výsledok každej zo strán od stavu jej ideálnej proporcionality. Vzorec preto označuje vzťah, v ktorom sa súčet absolútnych rozdielov medzi získanými percentami hlasov strán (v_i) a počtu získaných kresiel stranami (s_i) delí počtom strán, ktoré kandidovali vo voľbách. Vzhľadom na skutočnosť, že n predstavuje počet kandidujúcich strán vo voľbách, Raeho index znižuje mieru disproporcionality v prípade, ak vo voľbách kandiduje vysoký počet strán. Index teda operacionalizuje mieru disproporcionality, ktorá sa vzťahuje na jeden politický subjekt, ktorý kandiduje vo voľbách. Medzi negatívne aspekty Raeho indexu patrí skutočnosť, že sa do jeho výpočtu započítavajú všetky strany kandidujúce vo voľbách bez ohľadu na získané percentá hlasov. Tým sa výsledná hodnota v prípade vysokého počtu kandidujúcich strán skresľuje a výsledný index sa po ich započítaní znižuje. Rae z tohto dôvodu odporúčal, aby sa započítavali iba údaje k stranám, ktoré prekročili napr. 5 % uzatvárajúcu klauzulu na vstup strany do parlamentu.¹²

¹² Viac tejto rozsiahlej problematike pozri prácu LEBEDA, T.: *Volební systémy poměrného zastoupení: Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum, 2008.

Ďalším často používaným nástrojom na meranie proporcionality je Loosemore-Hanbyho index proporcionality (Index of distortion / Index skreslenia).

$$D = \frac{1}{2} \sum |vi - si|$$

Do jeho výpočtu sa zahŕňajú aj strany, ktoré nezískali žiaden mandát. Výsledný index je v hraniciach 0 až 100, kde 0 znamená maximálnu proporcionalitu a 100 maximálnu disproporcionalitu. Pri jeho výpočte sa vychádza z polovice sumy absolútnych hodnôt celkového rozdielu medzi odovzdanými hlasmi (v_i) a prerozdelenými mandátmi strán (s_i). Výsledné číslo tak operacionalizuje celkový rozdiel medzi prerozdelením hlasov medzi strany a zároveň prerozdelením mandátov.¹³ Tento index tak ako predchádzajúci (Raeho index) vychádza z princípu Hareho kvóty a najväčších zbytkov a z tohto dôvodu je považovaný za najvhodnejší spôsob zisťovania miery proporcionality.¹⁴

Ďalšou možnosťou je výpočet proporcionality podľa Roseho indexu

$$R = 100 - \frac{1}{2} \sum |vi - si|$$

Dá sa tiež kvantifikovať ako $R = 100 - D$, t. j. veľkosť Loosemore-Hanbyho indexu proporcionality, ktorý je odpočítaný od 100. Pri Roseho indexe prichádza teda k zmene optiky. Index obracia pól vnímania maximálnej proporcionality oproti Loosemore-Hanbyho indexu. Preto treba jeho výsledný údaj reflektovať v rámci max. pól proporcionality 100 a pól max. disproporcionality, ktorý označuje číslo 0. Vlastne vnímanie proporcionality a jej vyjadrenia je opačné ako u Loosemore-Hanbyho indexu.¹⁵

¹³ „Poměrné systémy v demokraciách západnej Európy majú zvyčajne výsledok okolo 4 až 8 %.“ DANČÍŠIN, V.: *Volby a volebné penzum*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 33.

¹⁴ Tamže, s. 32 – 33. K výhradám pozri napr. CHYTÍLEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, str. 82.

¹⁵ Viac k danej problematike pozri: Tamže, str. 82 – 83.

Ďalšou možnosťou je Lijphartov index (Largest deviation index / Index najväčšej odchýlky). Ten operacionalizuje, aký je rozdiel medzi stranou, ktorá mala najvyšší zisk hlasov a mandátov a druhou v poradí. Tento prístup k meraniu proporcionality sa tak stáva univerzálnejším a dá sa efektívne využívať aj pri straníckych systémoch smerujúcich k bipartizmu, čo pri aplikácii Loosemore-Hanbyho indexu proporcionality alebo Raeho indexu môže spôsobovať problémy so skreslením konečného výsledku.

$$L = 1(|v1-s1| - |v2-s2|) \text{ }^{16}$$

V prípade dokonalej proporcionality sa index L rovná 0.

Do druhej skupiny indexov vypočítavajúcich mieru (dis) proporcionality radíme tie, ktoré vychádzajú z logiky volebných deliteľov (najväčších priemerov) a používajú operáciu podielu medzi mandátmi a hlasmi, ktoré získa vybraná strana. K nim môžeme zaradiť napríklad D'Hondtov index alebo Sainte Laguého index.

Sainte-Laguého index

$$SL = 1 \sum [(vi-si)^2 / vi]$$

D'Hondtov index

$$H = \max si / vi$$

V prípade napr. D'Hondtovho indexu najskôr počítame tzv. index reprezentácie (nadreprezentácie vs. podreprezentácie) pre každú stranu zvlášť (A) a to percentuálnym podielom mandátov strany a hlasov strany. $A = si / vi$. Potom porovnáme údaje strán a strana s najväčším indexom bude D'Hondtovým indexom. Ideálnu mieru proporcionality vyjadruje, ak A je pre všetky strany = 1. Menšie číslo ako 1 naznačuje podprezentáciu strany a väčšie číslo vyjadruje nadreprezentáciu strany vzhľadom na odovzdané hlasy.

¹⁶ Označenie v1 vyjadruje počet hlasov pridelených víťaznej strane a s1 počet mandátov pridelených víťaznej strane. Oproti tomu v2 počet hlasov pridelených druhej strane v poradí, s2 počet mandátov pridelených druhej strane v poradí.

V ostatných vzorcoch vi tiež znamená počet hlasov pridelených strane, si počet mandátov pridelených vybranej strane; v1 počet hlasov pridelených víťaznej strane, s1 počet mandátov pridelených víťaznej strane; v2 počet hlasov pridelených druhej strane v poradí, s2 počet mandátov pridelených druhej strane v poradí; n označuje počet strán. Vzhľadom na zložitosť problematiky a rozsiahlosť jej spracovania existuje niekoľko prác, ktoré sa podrobne danou problematikou zaoberali aj v našom politologickom priestore.¹⁷

2.1 Uzatváracia klauzula, proporcionality a vzťah počtu volebných obvodov k metódam počítavania hlasov na mandáty

S problematikou proporcionality úzko súvisí aj určenie výšky uzatvárajúcej klauzule, resp. volebného prahu, ktorý sa udáva v percentách, a počtu volebných obvodov.¹⁸ Úspešnosť strany v rámci politického systému je však primárne limitovaná jej schopnosťou prekročiť zákonom stanovenú výšku volebného kvóra. Tá sa niekedy označuje ako tzv. uzatvárajúca klauzula. Z tohto dôvodu sa môžeme v niektorých publikáciách stretnúť aj s konštatovaním, že ide o tzv. umelú klauzulu, resp. zákonodarcami definovaný prah (*legal threshold*), ktorý vymedzuje nárok strany získať politické zastúpenie na vybranej politickej úrovni. V prípade, ak je jeho úroveň nízka (napr. 0,67 % odovzdaných hlasov v Holandsku v rámci celoštátneho kvóra, alebo 2 % v Izraeli, 3 % v Španielsku a Grécku, 4 % v Nórsku, Bulharsku, 5 % Poľsku, Chorvátsku, Českej republike atď.) umožňuje aj menším stranám vstup do parlamentu. Jeho nízka úroveň môže mať vplyv na atomizáciu straníckeho spektra v prípade, ak je stranícky systém neštruktúrovaný. V prípade, ak je jeho úroveň vysoká (8 % Luxembursko, 10 % Turecko), pre zmenu znižuje menším stranám

¹⁷ CHARVÁT, J.: Proporcionality volebných výsledkov: meranie, problémy, vplyv. In: *Slovenská politologická revue*. Roč. 10, 2010, č. 1, s. 2 – 38. Porovnaj: LEBEDA, T.: Teória reálne kvóty, alternatívny prístup k meraniu volebnej proporcionality. In: *Sociologický časopis*. Roč. 42, 2006, č. 4, s. 657 – 681. Pozri aj CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUŠ, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 79 – 89.

¹⁸ Uzatváracia klauzula pritom môže byť definovaná na úrovni volebného obvodu, alebo celoštátnej úrovni, prípadne aj pre každé skrutínium zvlášť.

a reprezentácii menších efektívne zastúpenie v parlamente, najmä ak sa ich podpora delí medzi viac strán (v prípade napr. Kurdov v Turecku). Väčšinou sa však volebná klauzula pohybuje na úrovni 4 % (Švédsko, Nórsko) a 5 % (Slovensko, Česká republika, Poľsko, Litva atď.) pre jednu politickú stranu. Pre koalície sa zväčša daný volebný prah zvyšuje. V prípade volieb do NR SR v Slovenskej republike musí koalícia zložená z 2 alebo 3 strán prekročiť 7 % odovzdaných a platných hlasov a pri štvorčlennej a viac člennej predvolebnej koalícii až 10 %.¹⁹

V tomto kontexte môžeme spomenúť aj kritérium prirodzeného prahu, ktoré sa spája s veľkosťou volebného obvodu a počtom mandátov, ktoré sa v ňom prerozdeľujú. Ak je volebný obvod jeden a kandiduje v ňom napr. 25 strán (číslo zodpovedá počtu kandidujúcich strán do NR SR v roku 2020), tak všeobecne platí konštatovanie, že strany majú vyššiu pravdepodobnosť a potenciál získať mandát, ako keby bola Slovenská republika rozdelená na 4 alebo 8 a viac volebných obvodov a kandidovalo by 25 strán. Je to spôsobené tým, že nie je dôležité, ako je podpora strany rozdelená naprieč volebnými obvodmi, resp. ako sú voliči jednotlivých strán rozptýlení medzi regiónmi.²⁰ Výška volebného prahu zároveň determinuje aj počet tzv. prepadnutých hlasov, t. j. hlasov udelených stranám, ktoré ho neprekročili.²¹

¹⁹ V prípade pomerného systému v Českej republike platí 5-percentný volebný prah pre samostatnú kandidatúru strany, ale až 10 % pre dvojkoalíciu, 15 % pre trojkoalíciu a 20 % pre štyri a viac strán.

²⁰ Samozrejme, toto konštatovanie nemá univerzálnu platnosť, iba naznačuje všeobecný vzťah medzi proporčnosťou zastúpenia strán a počtom volebných obvodov. Ako príklad, kedy by rozdelenie jedného volebného obvodu v SR na viac obvodov (napr. na 4 volebné obvody, čo bol stav do roku 1998) mohlo znamenať vstup pre iné strany, uvedieme hypotetický príklad odvodený z výsledkov volieb 2020 do NR SR. V nich neprekročili požadovanú klauzulu koalícia strán Progresívneho Slovenska a strany Spolu – občianska demokracia. Predvolebná koalícia získala 6,96 % hlasov a tak neprekročila 7-percentnú klauzulu pre koalíciu. Ak by však existovalo viac volebných obvodov, vzhľadom na koncentráciu voličov danej koalície a druhý najvyšší zisk odovzdaných hlasov v Bratislavskom samosprávnom kraji pre danú koalíciu strán (počet hlasov 60 830) sa môžeme domnievať, že by s veľkou pravdepodobnosťou získala zastúpenie v NR SR. Viac pozri <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html> [cit. 2020-07-25].

²¹ Pri voľbách do NR SR v roku 2020 prepadlo 21,43 % odovzdaných hlasov, v roku 2016 to bolo 13,1 % platných hlasov v roku 2012 to bolo 19,22 % a v roku 2010 15,84

Tretím významným kritériom limitujúcim proporčnosť zastúpenia strán je pri pomerných volebných systémoch určenie metódy, ktorou sa prerozdelia hlasy voličov na mandáty v parlamente. V systémoch pomerného hlasovania môžeme rozoznávať niekoľko základných metód prerozdeľovania hlasov na mandáty. Kategóriu metód môžeme rozdeliť na dve skupiny. Do prvej sa zaraďujú volebné kvóty a do druhej volebné delitele. Základným rozdielom medzi aplikáciou týchto premenných je, že pri volebných kvótach sa vždy vypočítava tzv. volebné číslo (v prípade SR tzv. republikové číslo). Týmto číslom sa následne delia zisky hlasov pre strany a koalície, ktoré prekročili zákonom stanovenú uzatváraciu klauzulu. V tomto prípade prerozdeľovania hlasov na mandáty môže prísť okrem prvého prepočítavania hlasov na mandáty – 1. skrutíniom (ak neboli prerozdelené všetky mandáty), aj k 2. skrutíniu, prípadne aj k ďalšiemu. V ňom sa obsadzujú už iba neobsadené mandáty, t. j. mandáty, ktoré neboli obsadené medzi strany po prvom prepočítavaní. Ak by sme si pozreli spôsob prerozdeľovania odovzdaných hlasov na mandáty v prípade NR SR a februárových parlamentných voľbách 2020, tak na príklade aplikácie vzorca vychádzajúceho z aplikácie kvóty pridáme k nasledujúcemu republikovému volebnému číslu (RVČ).

Keďže pre výpočet republikového volebného čísla sa podľa volebného zákona používajú iba hlasy odovzdané subjektom, ktoré prekročili volebný prah (min. 5 % hlasov pre jednu stranu atď.), zistíme, že súčet platných hlasov odovzdaných pre postupujúce politické subjekty bol v prípade parlamentných volieb 2 061 100, ktorý sa následne delí číslom 151. Výsledné číslo 13 649,66887 sa zaokrúhli na najbližšie celé číslo.²² V tomto prípade sa teda republikové volebné

²² Z uvedených dát vyplýva, že s výnimkou roku 2016 je pozorovateľný trend nárastu prepadu odovzdaných hlasov. Viac pozri na: <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html> [cit.2020-07-25], <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html> [cit.2020-07-25], <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/sr/tab3.jsp?lang=sk.htm> [cit.2020-07-25], <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2010/sr/tab3.jsp?lang=sk.htm> [cit. 2020-07-25].

²² „Súčet platných hlasov odovzdaných pre postupujúce politické strany alebo koalície sa vydeli číslom 151 (počet mandátov zväčšený o číslo jeden). Číslo, ktoré vyšlo týmto delením, zaokrúhlené na celé číslo je republikovým volebným číslom.“ (§ 43 ods. 1) Zákon 333/2004 z 13. mája 2004 o voľbách do

číslo rovná 13 650, čo je lepší prípad, ako keby vznikla možnosť ho zaokrúhliť na celé číslo smerom nadol, čo je v rozpore s aplikáciou výpočtu volebného čísla prostredníctvom Hagenbach-Bischoffovej kvóty. V súčasnosti platný volebný zákon v SR však túto možnosť pripúšťa.²³ S republikovým volebným číslom sa následne delia zisky hlasov parlamentných strán.

Ak sa pozrieme na výsledky prepočtu hlasov na mandáty na základe premenných, tak výsledky budú nasledovné:

OĽaNO – NOVA – KÚ – ZMENA ZDOLA 721 166 : 13 650 = 52,83, t. j. 52 mandátov v prvom skrutíniu. Výpočet zostatkových, neprerozdelených hlasov z prvého skrutínia pre daný subjekt je nasledovný: 52 mandátov x 13 650 (RVČ) = 709 800 hlasov. Toľko hlasov sa prerozdelenilo v prvom skrutíniu, a keď toto číslo odčítame od celkového zisku hlasov pre subjekt, získame počet hlasov, ktoré sa môžu potenciálne prerozdeliť v druhom skrutíniu (721 166 – 709 800 = 11 366), ak nedošlo k rozdeleniu všetkých 150 mandátov počas prvého skrutínia.

Národnej rady Slovenskej republiky Z. z. <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/58213/1/2> [cit. 2020-10-08].

²³ V tomto kontexte sa dlhodobo zo strany odbornej verejnosti poukazuje na potrebu úpravy zákona o voľbách do NR SR aspoň vo vzťahu k používaniu vybranej metódy. Súčasné vymedzenie použitej metódy v prípade zákona o voľbách do NR SR, ale aj do Európskeho parlamentu (EP), totiž umožňuje, aby za istých okolností získané hlasy strane aj uškodili a obmedzili ju pri zisku mandátov. Viac k použitiu odlišných metód napr. Jeffersonovej, Adamsovej, Websterovej, Deanovej, Huntingtonovej pozri v DANČIŠIN, V.: *Voľby a volebné penzum*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 156 – 158. Porovnaj DANČIŠIN, V.: *Metódy prerozdelenia mandátov v pomernom volebnom systéme*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, 2013, s. 76 – 114. V kontexte zle nastaveného systému pri voľbách do Európskeho parlamentu pozri KEREKES, D.: Mostu-Híd nemusí stačiť 5 %, aby mal europoslanca. Ak nebude brexit, problém má aj KDĽ a SaS. <https://dennikn.sk/blog/1398008/mostu-hid-nemusi-stacit-5-aby-mal-europoslanca-ak-nebude-brexit-problem-ma-aj-kdh-a-sas/?ref=in> [cit. 2020-11-11]. Porovnaj KEREKES, D.: Obyčajní ľudia sa čiernemu Petrovi vyhli o chl. Ak by KDĽ získalo o 371 hlasov menej, Lexmann by šla do Bruselu. <https://dennikn.sk/blog/1480847/obycajni-ludia-sa-ciernemu-petrovi-vyhli-o-chlp-ak-by-kdh-ziskalo-o-371-hlasov-menej-lexmann-by-sla-do-bruselu/> [cit. 2020-11-11].

Výpočty pre ostatné parlamentné subjekty sú:²⁴

SMER – SD 527 172 : 13 650 = 38 mandátov
zostatok platných hlasov po vydelení RVČ 8 472 (527 172 - 518 700 = 8 472)

SME RODINA 237 531 : 13 650 = 17 mandátov
zostatok platných hlasov po vydelení RVČ 5 481 (237 531 - 232 050 = 5 481)

ĽS Naše Slovensko 229 660 : 13 650 = 16 mandátov
zostatok platných hlasov po vydelení RVČ 11 260 (229 660 - 218 400 = 11 260)

SaS 179 246 : 13 650 = 13 mandátov
zostatok platných hlasov po vydelení RVČ 1 796 (179 246 - 177 450 = 1 796)

ZA ĽUDÍ 166 325 : 13 650 = 12 mandátov
zostatok platných hlasov po vydelení RVČ 2 525 (166 325 - 163 800 = 2 525)

V prvom skrutíniu sa tak prerozdelenilo 148 mandátov (52 + 38 + 17 + 16 + 13 + 12 = 148 mandátov).

Keďže však NR SR má 150 mandátov na základe zostatkových hlasov sa v prípade volebného zákona SR aktuálne postupuje podľa najväčších zostatkov delenia.²⁵ Keďže najvyššie zostatky neprerozdelených platných hlasov má OĽaNO – NOVA – KÚ – ZMENA ZDOLA (11 366) a ĽS Naše Slovensko (11 260) tieto dva mandáty sa pridelia týmto subjektom.

²⁴ <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data03.html> [cit. 2020-10-08].

²⁵ „Ak neboli tým spôsobom (myslí sa v prvom skrutíniu, pozn. M. M.) pridelené všetky mandáty, alebo ak politická strana alebo koalícia kandidovala menej kandidátov, ako jej má byť pridelených mandátov, Ústredná volebná komisia pridelí tieto mandáty postupne tým politickým stranám alebo koalíciám, ktoré majú najväčší zostatok delenia. Pri rovnosti zostatkov hlasov sa pridelí mandát politickej strane alebo koalícii, ktorá získala väčší počet hlasov. Ak je aj počet hlasov rovnaký, rozhodne žreb.“ (§ 43 ods. 4) Zákon 333/2004 z 13. mája 2004 o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky Z. z. <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/58213/1/2> [cit. 2020-10-08]. <https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data03.html> [cit. 2020-10-08].

Ak sa vrátíme späť k ďalším možným kvótam, tak sa najčastejšie môžeme stretnúť s nasledovnými možnosťami:

1. Hareova kvóta $Q = H/M$ ²⁶
2. Hagenbach-Bischoffova $Q = H/M+1$ ²⁷
3. Hare-Niemeyerova kvóta $M(\text{strany}) = \text{hlasý}(\text{strany}) \times H/M$ ²⁸
4. Imperialiho kvóta $Q = H/M+2$ ²⁹
5. Droopova kvóta $Q = H/(M+1) + 1$ ³⁰
6. Websterova metóda $Q = H/M + 0,5$ ³¹

²⁶ H – predstavuje celkový počet hlasov odovzdaných pri voľbách, M – počet prerozdeľovaných mandátov.

²⁷ Hagenbach-Bischoffova kvóta je výsledkom švajčiarskeho fyzika a matematika Eduarda Hagenbach-Bischoffa. Pri jej aplikácii je podľa autora potrebné výsledok delenia zaokrúhliť na najbližšie väčšie celé číslo. V prípade, ak by výsledkom delenia bolo už celé číslo, je potrebné podiel zväčšiť o jedno celé číslo, aby nebolo možné prerozdeliť viac mandátov, ako je v danom obvode možné. Zároveň je dôležité spomenúť, že autor na pridelovanie zostatkových mandátov po prvom skrutíniu navrhol, aby sa postupovalo na základe metódy najväčšieho priemeru. Jej podstata je v tom, že hlasy subjektov sa v druhom skrutíniu vydedia číslom, ktoré predstavuje počet pridelených mandátov v prvom skrutíniu + 1. V druhom skrutíniu sa potom podiely strán porovnávajú a zostatkový mandát sa pridelí na základe najväčšieho priemeru vo výsledných podieloch. Posledný zmieneny aspekt pridelovania mandátov v druhom skrutíniu je dôvodom, prečo by sme nemali mechanicky spájať používanie tejto metódy s volebným systémom do NR SR. Viac k problematike a rozdielom medzi Hagenbach-Bischoffovou kvótou a súčasným znením volebného zákona upravujúceho voľby do NR SR pozri DANČIŠIN, V.: *Nepochopeny-Eduard-Hagenbach-Bischoff*. Dostupné na: <https://dancisin.blog.sme.sk/c/293553/Nepochopeny-Eduard-Hagenbach-Bischoff.html> [cit. 2020-07-27].

²⁸ Hare-Niemeyerova kvóta umožňuje vypočítať priamo počet predelovaných mandátov pre stranu. Tento spôsob prerozdeľovania mandátov sa označuje aj za Hamiltonovu metódu, nazvanú podľa Alexandra Hamiltona, ktorý ju navrhol využiť pri prerozdeľovaní mandátov v Snemovni reprezentantov USA.

²⁹ Existuje aj možnosť tzv. úpravy kvóty, napr. v tomto prípade modifikovaná Imperialiho kvóta $Q = H/M+n$, pričom za premennú n môžeme dosadiť napr. č. 3, 4 atď. V odbornej literatúre môžeme nájsť v tejto súvislosti aj termín talianske kvóty, keďže $Q = H/M + 2$ aj upravená (posilnená kvóta) $Q = H/M + 3$ sa používali v Taliansku a Pierre Imperiali navrhol odlišný matematický výpočet kvóty s radom deliteľov 1, ½, 2, 2½, 3, 3½. Viac pozri DANČIŠIN, V.: *Metódy prerozdeľovania mandátov v pomernom volebnom systéme*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, 2013, s. 53 – 55.

³⁰ V prípade rozdielov medzi Droopovou kvótou a napr. Hagenbach-Bischoffovou je dôležité si uvedomiť, ako je definované zaokrúhľovanie výsledného volebného čísla a v akom volebnom systéme sa používajú. V prípade Droopovej kvóty sa pridelujú mandáty v systéme tzv. jedného prenosného hlasu, kde kvóta predstavuje minimum na získ mandátu pri menších viacmandátových volebných obvodoch a kde sa nevolia strany, ale kandidáti.

³¹ Websterova metóda (v SRN označovaná za Schepersovu metódu) je založená

V prípade, ak nastane situácia, že v prvom skrutíniu nepríde k prerozdeleniu všetkých mandátov, tak sa zväčša nerozdelené mandáty posúvajú do druhého skrutínia, napr. v prípade SR na celoštátnu úroveň prerozdelenia. Na nej sa postupuje aplikáciou metódy najväčšieho zbytku hlasov po výpočte volebného čísla a najväčšieho priemeru, kde sa zohľadňuje, aký priemerný počet hlasov pripadá na jeden pridelený mandát.³² Problém zostatkových mandátov tak vzniká pri aplikácii kvót.

V prípade deliteľov je postup odlišný, keďže pri nich odpadá problém nerozdelených mandátov. Pri ich aplikácii sa totiž mandáty prerozdeľujú na základe postupného delenia hlasov jednotlivých strán (delenec) radou čísel (deliteľ) a výsledné zvyšky delenia (podiel) slúžia na udeľovanie mandátov podľa počtu prerozdeľovaných kresiel v obvode. Mandáty sa pridelujú od najväčšieho podielu zostupne k najmenšiemu, pričom hraničnou hodnotou je počet pridelovaných mandátov v obvode.

Volebný deliteľ je tak číslo, resp. čísla, ktorými sa delia zisky strán. Na základe najväčšieho podielu po delení priraďujeme mandáty jednotlivým stranám až prerozdelíme všetky mandáty v rámci daného obvodu.

na snahe nájsť volebný deliteľ, ktorý by rozdelil všetky mandáty v rámci prvého skrutínia a to metódou pokus, omyl. Základný výpočet tzv. volebného čísla je založený na $Q = H/M$, pričom výsledok sa zaokrúhli na celé číslo. V prípade desatinného čísla od 0,5 nahor a do 0,5 nadol na najbližšie celé číslo. Ak sa na tomto základe rozdelí viac mandátov ako je pridelených v obvode, Q sa zväčší napr. o 0,5. Konkrétny príklad jeho aplikácie pozri DANČIŠIN, V.: *Metódy prerozdeľovania mandátov v pomernom volebnom systéme*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, 2013, s. 86.

³² Podrobnejšie pozri k danej problematike CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUŠ, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 37.

Medzi najznámejšie delitele radíme:

1. D'Hondtov deliteľ, kde sa delí výsledný počet hlasov pre strany radom čísla od 1, 2, 3, 4, 5, 6... n, tak aby sme dokázali prerozdeliť všetky mandáty v obvode.³³
2. Imperialiho deliteľ, ktorý začína číslom 2, 3, 4, 5, 6, ... n
3. Sainte-Lagüe, kde sa delí radom nepárnych čísel 1, 3, 5, 9, 11, ... n³⁴

Ak by sme mali uviesť hypotetický príklad použitia deliteľa predstavme si, že v 10 mandátovom volebnom obvode strana A získa 69 000 hlasov, strana B 54 000, strana C 24 000 hlasov a strana D 9 000 hlasov voličova strana E 6 000 voličských hlasov. Aplikujeme D'Hondtov deliteľ. Mandáty sú prerozdelené podľa najväčšieho podielu po delení.

D'Hondtov deliteľ/Strany	1	2	3	4	5	6
A	69 000 (1.)	34 500 (3.)	23 000 (6.)	17 250 (8.)	13 800 (9.)	11 500
B	54 000 (2.)	27 000 (4.)	18 000 (7.)	13 500 (10.)	10 800	9 000
C	24 000 (5.)	12 000	8 000	6 000	4 800	4 000
D	9 000	4 500	3 000	2250	1 800	1 500
E	6 000	3 000	2 000	1500	1200	1000

³³ Jej autorom je belgický matematik Victor D'Hondt. D'Hondtov deliteľ existuje aj v upravenej, modifikovanej podobe, kde sa prvý deliteľ začína č. 1,4 a potom nasleduje rad čísel 2, 3, 4, 5, 6... n.

³⁴ Sainte-Lagüe existuje aj v upravenej, modifikovanej podobe, kde sa prvý deliteľ začína č. 1,4 a potom nasleduje 3, 5, 9, 11, ... n.

Podľa tabuľky je zrejmé, aký disproporčný vplyv môže mať na prerozdelenie mandátov v malom obvode D'Hondtov deliteľ, keďže strana A získala až päť mandátov z celkového počtu prerozdelených desať mandátov, strana B celkovo štyri mandáty a strana C jeden mandát. Ostatné strany nezískali žiadne zastúpenie a ich hlasy prepadli. Vo všeobecnosti pritom platí pri vplyve metódy, prípade deliteľa na prerozdelenie mandátov vo volebnom obvode, že účinky metódy, deliteľa sa zosilňujú so znižujúcou sa veľkosťou obvodu. Čím je volebný obvod väčší, tým sa, naopak, účinok metódy v kontexte posilňovania disproporcionality zastúpenia znižuje. V tomto prípade, ak máme napríklad na celoštátnej úrovni (ako je to v Slovenskej republike pri parlamentných voľbách do NR SR od roku 1998) jeden volebný obvod, tak účinok metódy prerozdelenia hlasov na mandáty sa minimalizuje. Výsledná proporcionalita zastúpenia na úrovni stranického systému je limitovaná len výškou volebného prahu v obvode.³⁵

Zložitosť vzájomného pôsobenia jednotlivých faktorov pri vhodnom nastavení pomerného volebného systému pre jednotlivé štáty spočíva v jeho komplexnosti, keďže okrem kľúčového vzťahu počtu a veľkosti volebných obvodov, výšky volebnej klauzule, použitej metódy a spôsobu prerozdelenia hlasov na mandáty, typu volebnej listiny, ktoré ovplyvňujú proporcionalitu alebo disproporcionalitu výsledkov voľby na celkovú funkčnosť pomerného volebného systému vplývajú aj faktory, akými sú počet strán, spôsob a podmienky registrácie strán, výška volebnej kaucie, počet voličov (spôsob ich registrácie), veľkosť voleného zhromaždenia, spôsob samotnej voľby (osobne, poštou, on-line), charakter stranických kandidátok, účasť voličov atď. V kontexte kritérií, ktoré sú uvedené vyššie, je na základe chápania súvislostí medzi volebným systémom a fungovaním stranického systému možné formulovať vybrané aspekty volebného zákona tak, že

³⁵ V prípade parlamentu SR 5 % hlasov pre jednu stranu, 7 % pre koalíciu dvoch a troch strán na celoštátnej úrovni. K možným aspektom úpravy volebného zákona v kontexte rozdelenia Slovenskej republiky pri voľbách do NR SR na viac volebných obvodov pozri napríklad KEREKES, D. – PINK, M. – ŠEDO, J.: Slovenské stranické zemětřesení 2016. Pomohla by malá volební reforma? In: *Sociológia*. Roč. 51, 2019, č. 1, s. 64 – 83.

formálne zostane zaraditeľný v kategórii pomerných volebných systémov. V dôsledkoch, a najmä vo vzťahu k výslednému účinku na reprezentáciu strán a stranícky systém, môže byť však jeho účinok disproporcionálny. Vzorovým príkladom, ako sa parametre pomerného volebného systému dajú zmeniť cez úpravy počtu volebných obvodov, metódy prerozdelenia hlasov atď. (tak, že môžeme dosiahnuť redukciu menších strán a disproporčné účinky v straníckom systéme) na úkor proporcionality, je príklad českého volebného zákona z roku 2000. Ten bol po vzájomnej dohode najsilnejších strán ODS a ČSSD upravený tak, že formálne zachovával aplikáciu atribútov pomerného volebného systému, ale v účinkoch mal potenciál redukovať parlamentné zastúpenie menších strán spôsobom, ktorý sa blížil k efektu aplikácie väčšinového volebného systému.³⁶

2.2 Typy straníckych listín

Ďalším parametrom analýzy pomerných systémov je používaný typ, resp. štruktúra kandidačnej listiny a možnosti jej úpravy. V pomerných volebných systémoch najčastejšie rozoznávame:

1. Pevné stranícke (kandidátne) listiny, niekedy sa tiež používa termín uzavreté kandidátne listiny (volič volí vybranú stranu bez možnosti zasahovania do poradia kandidátov) – ide tak o kategorické hlasovanie, kde má volič možnosť vybrať len jednu stranu.³⁷

³⁶ Bližšie k problematike politickej účelovej úpravy volebného zákona, ktorý zmenil počet volebných obvodov z 8 na 35, ako aj metódu prerozdelenia hlasov na mandáty podľa upraveného D'Hondta v Českej republike v roku 2000 pri voľbách do Poslanecké snemovne Parlamentu ČR, ako aj o príčinách a dôsledkoch prijatia tzv. opozičnej zmluvy medzi ODS a ČSSD, pozri KLÍMA, M.: *Kvalita demokracie v České republice*. Praha: Radix, 2001, s. 108 – 122. Porovnaj: NOVÁK, M. – LEBEDA, T. a kol.: *Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2004, s. 350 – 364 a 417 – 444.

³⁷ Príklad voľby do parlamentu v štáte Izrael, v Portugalsku, v Macedónsku, v Moldavsku, Holandsku, Nórsku, Ruskej federácii, prípadne jeden z hlasov pre kandidátne listiny strán v Spolkovej republike Nemecko pri voľbách do Nemeckého spolkového snemu (Deutscher Bundestag), alebo obdobne na Novom Zélande pri voľbách do parlamentu.

2. Otvorené stranícke (kandidátne) listiny, kde volič môže zasiahnuť cez preferenčné hlasy do štruktúry kandidátnej listiny a podľa zákonom určených pravidiel zmeniť poradie kandidátov na nej.³⁸
3. Voľné stranícke listiny (volič má možnosť zasiahnuť do viacerých kandidátok strán a kandidátom pridelí uje preferencie podľa počtu rozdeľovaných mandátov v obvode. Preferenčné hlasy môže aj kumulovať, t. j. niektorému môže prideliť napr. aj dve preferencie).³⁹

Pomerné volebné systémy môžeme zjednodušene rozdeliť do niekoľkých kategórií:

1. listinné pomerné volebné systémy, ktoré sa odlišujú podľa už vyššie naznačených kritérií, ako sú počet a veľkosť volebných obvodov, spôsob prepočítavania hlasov na mandáty, výška uzatvárajúcej klauzule, spôsob pridelovania preferenčných hlasov a mandátov (v obvode, alebo na celoštátnej úrovni atď.);
2. personifikované pomerné volené systémy (odlišujú sa mierou možnosti voľby konkrétnych kandidátov);
3. systém jedného prenosného hlasu (*single transfereble vote* – STV).

Posledný menovaný pomerný systém jedného prenosného hlasu je osobitým príkladom pomerného volebného systému, ktorý produkuje proporčné výsledky a v ktorom môžu voliči hlasovať za konkrétnych kandidátov, t. j. personifikovať svoju voľbu. Systém sa používa v Írskej republike a pri voľbách do Zhromaždenia Severného Írska, na Malte, alebo napr. pri voľbách do hornej komory

³⁸ Slovenská republika pri voľbách do NR SR, kde volič môže udeliť kandidátom od jedného do štyroch preferenčných hlasov. Preferenčné hlasy sa zohľadnia pri určení konečného poradia kandidátov, ak ich celkový súčet pre kandidáta prekročí 3 % z celkového zisku hlasov strany. Z tohto dôvodu majú väčšiu možnosť ovplyvniť poradie na kandidátnej listine najmä voliči strán s celkovým nižším počtom hlasov (ak prekročia 5-percentnú klauzulu). Konečné poradie kandidátov za stranu je následne určené celkovým počtom pridelených a zohľadnených preferencií. Podobne sa preferenčné hlasy pridelujú v Českej republike pri voľbe do parlamentu, na Cypre, v Grécku atď.

³⁹ K pomernému systému voľnej listiny v kontexte volieb do švajčiarskeho parlamentu pozri KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciách*. Praha: Radix, 2003, s. 229 – 232.

(Senátu) v Austrálii na federálnej úrovni. Tento volebný systém bol navrhnutý ako proporčná alternatíva voči aplikácii relatívne väčšinového volebného systému používaného pri voľbách do Dolnej komory vo Veľkej Británii. Pri existencii viacmandátových volebných obvodov (v prípade Írskej republiky väčšinou 3- až 5-mandátové obvody) strany môžu na volebné listiny nominovať toľko kandidátov, koľko je v obvode kresiel. Kandidátna listina obsahuje zoradených kandidátov podľa abecedy. Kvórum na získanie mandátu sa vypočítava tzv. Droopovou kvótou.

$$Q = H / (M + 1) + 1$$

Kde H je celkový počet odovzdaných hlasov, ktorý je delený počtom obsadzovaných mandátov zväčšených o jeden, a následne sa ešte pripočíta 1.

V prípade, ak napr. ide o štvormandátový volebný obvod volič teda hlasuje tak, že priradí k jednotlivým kandidátom svoje preferencie od 1 až po 4. Potom sa vypočíta Droopova kvóta. Hypoteticky napríklad pri účasti 45 000 hlasov bude v 4 mandátovom obvode kvóta na úrovni

$$Q = (45\,000 / 4 + 1) + 1$$

Q = 9001 hlasov je potrebných na získanie mandátu.

Pri prvom skrutíniu môžu v obvode teoreticky nastať dve situácie. Prvá situácia je, ak niekto z kandidátov prekročil po sčítaní prvých preferencií Droopovu kvótu. V tom prípade sa použije spôsob prerozdelenia mandátov zhora. Ten je založený na výpočte tzv. prenesených hlasov (podľa druhých preferencií uvedených na hlasovacích lístkoch pre úspešného kandidáta) a vychádza zo vzorca nadbytočné hlasy úspešného kandidáta vydelené všetkými hlasmi pre postupujúceho kandidáta a vynásobené počtom hlasov s druhou preferenciou pre jednotlivých zostávajúcich kandidátov. Tak sa prerozdelia druhé preferencie medzi zostávajúcich kandidátov. Ak ďalší kandidát získava s prenesenými hlasmi mandát

pokračuje sa v prenose zhora aj s jeho nadbytočnými hlasmi. Ak by cez prenos zhora už nebolo možné určiť tretieho poslanca nastáva prenos hlasov zdola. Ten môže nastať aj napr. ak po prvom zrátaní hlasov žiadny z kandidátov neprekročí Droopovu kvótu. Následne sa pri prenose hlasov zdola postupuje tak, že posledný kandidát s najmenším počtom hlasov sa vyškrtne a jeho druhé preferencie sa prerozdelia medzi zostávajúcich kandidátov.⁴⁰

Tento typ pomerného volebného systému (STV) môžeme rozlišovať aj podľa kritéria, či je potrebné určiť aspoň jednu preferenciu (fakultatívne zoraďovanie kandidátov), alebo musí prísť k označeniu napr. všetkých preferencií podľa počtu obsadzovaných mandátov (obligatórne zoraďovanie kandidátov platí napr. v Tasmánii).⁴¹

Z uvedeného vyplýva, že teoreticky prichádza pri prepočítavaní na mandáty do úvahy najskôr prenos hlasov zhora. Až v momente, ak už cez aplikáciu takéhoto postupu nik z kandidujúcich nepresiahne kvótu, tak sa prechádza na prepočítavanie zdola.

Výhody spomínaného volebného systému sú v zachovávaní proporcionality výsledkov, personifikácii voľby kandidátov, užšej väzbe volič-poslanec v prípade menších volebných obvodov. Medzi riziká patrí jeho komplikovanosť a synergia so stranickým systémom, resp. jeho štruktúrovanosťou a konsolidovanosťou, ako aj riziko prílišnej orientácie kandidátov na lokálne riešenia problémov, ktoré môžu teoreticky limitovať stabilitu vládnej väčšiny a cez ňu aj efektivitu vládnutia.

Ďalším typom vo výsledkoch proporcionálneho volebného systému je personifikovaný proporcionálny volebný systém (*mixed-member proportional election system*). Opomenieme polemiku politológov, či v tomto prípade ide o pomerný, alebo zmiešaný typ volebného systému. Keďže vychádzame z prístupu G. Sartorihho,

⁴⁰ Bližšie k danej problematike prerozdelenia mandátov v systéme jedného prenosného hlasu pozri STEUER, M.: Volebný systém v Írsku: Dokonale proporcionálny. In: *E-Polis.cz*. Dostupné na www.e-polis.cz/clanek/volebny-system-v-irsku-dokonale-proporcionalny.html [cit. 2020-03-13], porovnaj: CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUŠ, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 221 – 223.

⁴¹ Viac k jednotlivým rozdielom medzi variantami STV pozri: Tamže, s. 226.

ktorý v súvislosti v kategorizácii jednotlivých volebných systémov charakterizoval ako podstatný atribút ich hodnotenia a typologizácie ich konečné dôsledky a vplyv na tvorbu politickej reprezentácie, zaradíme daný typ personifikovaného volebného systému k pomerným volebným systémom.⁴² Spomínaný systém sa používa napríklad pri voľbách do Spolkového snemu v SRN (Bundestagu), ktorý má zákonom stanovený počet 598 členov. Polovica členov sa volí v rámci 299 jednomandátových volebných obvodov a druhá polovica na základe pevných straníckych listín. Volič má k dispozícii dva hlasy. Prvým tak volí konkrétneho kandidáta v daných 299 jednomandátových obvodoch pri použití relatívne väčšinového volebného systému a druhým pomerným systémom stranu s pevnou straníckou listinou. Strany musia na základe straníckych listín prekročiť 5-percentnú uzatváraciu klauzulu, ktorá sa vypočítava v rámci celého spolku. Základná matica pri prerozdeľovaní hlasov na mandáty sa robí na základe práve druhého hlasu a získav mandátov pre politické strany, t. j. pre pevné straníckej listiny. Na tomto základe sa určí, aký je základný prepočet prerozdelenia mandátov v Bundestagu. Až následne prichádza k obsadzovaniu mandátov na základe personifikovanej voľby v jednomandátových volebných obvodoch. Ak je poslancov zvolených za stranu na pevnej kandidátnej listine viac ako priamo zvolených v rámci jednomandátových volebných obvodov, rozdiel sa doplní podľa poradia na pevnej kandidátnej listine. Tento systém produkuje možnosti vzniku tzv. dodatočných mandátov. Tie vznikajú na základe prevyšujúceho počtu úspešných kandidátov za stranu v jednomandátových obvodoch oproti počtu poslancov, ktorí majú získať mandát na základe pomerného volebného systému. Keďže kandidáti, ktorí získali priamy mandát od voličov cez FPTP, majú pri obsadzovaní mandátov prednosť, obsadzujú (personifikujú) sa získané kreslá v parlamente pre konkrétnu stranu najskôr nimi. Ak je ich viac ako získané mandáty pre stranu na základe pevných straníckych listín, tak sa navýši celkový počet poslancov o úspešných, víťazných kandidátov na základe relatívneho väčšinového systému. Ide tak o vznik tzv. dodatočných

⁴² Viac pozri SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 31 – 32.

(resp. presahujúcich) mandátov.⁴³ Keďže Spolková republika Nemecko je federácia zložená zo 16 spolkových krajín, je v prípade pomerného volebného systému rozdelená na 16 volebných obvodov. Na prerozdeľovanie mandátov podľa straníckych listín sa aplikuje Sainte-Laguë/Schepersov deliteľ.⁴⁴ Dodatočné mandáty sa pridávajú na úrovni jednotlivých volebných obvodov v rámci pomerného volebného systému. Okrem kandidátov politických strán, ktoré prekročili *Sperrklausel* na federálnej úrovni na základe hlasov odovzdaných pre pevnú stranícku listinu, sa do parlamentu môžu dostať aj strany kandidátov, ktoré získajú aspoň tri mandáty v rámci relatívne väčšinového volebného systému v jednomandátových volebných obvodoch, t. j. prekročia tzv. *Grundmandatklausel*.⁴⁵

Systém má tak v konečnom dôsledku, aj keď kombinuje dva typy volebných postupov pri výbere reprezentácie, pomerný charakter s výraznou možnosťou ovplyvniť personálne zloženie parlamentu cez voľby v jednomandátových volebných obvodoch a znižovať tak disproportčné účinky na stranícku reprezentáciu.⁴⁶ Strany tak využívajú možnosť, že dôležité osobnosti nominujú aj do volieb v rámci FPTP, ako aj na vysoké pozície v rámci pevných straníckych listín. Týmto spôsobom zabezpečujú prítomnosť svojich straníckych významných autorít v parlamentnej politike.

⁴³ Parlamentné voľby v poslednom období v Spolkovej republike naznačujú, že počet dodatočných mandátov rastie. Vo voľbách v roku 2009 bolo pridelených 24 presahujúcich mandátov, v roku 2013 už 33 a v posledných voľbách do Bundestagu v roku 2017 až 111, keď počet poslancov dosiahol počet 709.

⁴⁴ Viac podrobností k podobnosti metódam André Sainte-Laguëho, Hansa Schepersa, ktorá je v americkom diskurze označovaná za Websterovu metódu, pozri napr. DANČIŠIN, V.: *Metódy prerozdeľovania mandátov v pomernom volebnom systéme*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, 2013, s. 85 a 90.

⁴⁵ DOMIN, M.: *Volebné právo a volebné systémy*. Bratislava: Wolters Kluwer, Právnická fakulta UK, 2017, s. 111 – 112.

⁴⁶ K diskusi o zaradení obdobných typov volených systémov, aký sa používa pri voľbách do Bundestagu (napr. volebného systému používaného pri voľbách do Škótskeho parlamentu, Waleského zhromaždenia atď.) pozri napr. CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUŠ, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 45 – 47.

Pri pomerných volebných systémoch ešte treba spomenúť, že významným faktorom pri rozhodovaní voličov je aj spôsob úpravy volebného lístka. V zásade môžu byť kandidáti zoradení podľa abecedy, alebo podľa náhodného výberu, napríklad podľa losovania. Ako ukazujú niektoré sociologické výskumy, najmä v situácii nižšej miery informovanosti občanov a veľkého počtu kandidátov sa stáva reálnou výhodou byť na začiatku alebo na konci volebného lístka. To v praxi znamená, že ak zákon upravuje tvorbu volebných lístkov podľa abecedy, tak kandidáti, ktorých priezvisko začína na písmeno zo začiatku abecedy získavajú výhodu oproti tým, ktorých priezvisko začína na písmeno zo stredu abecedy. Aj takýto detail, ktorý je pre laika zanedbateľný, môže v praxi vplývať na konečný výsledok voľby. Z tohto dôvodu sa v súvislosti so zachovaním princípu rovnosti a férovosti volieb odporúča, aby zostavovanie volebných lístkov, najmä pri voľbách na regionálnej úrovni, rešpektovalo princíp náhodného zoraďovania poradia kandidátov, t. j. radomizácie, ktorá z časti minimalizuje riziká náhodného výberu kandidátov pri nízkej informovanosti voličov a ich neznalosti pre občanov. Kandidátne listiny sú napríklad na regionálnej a lokálnej úrovni v SR v súčasnosti zostavované na základe abecedného poradia kandidátov. Realizované výskumy na úrovni regionálnej samosprávy však naznačujú, že v tomto prípade tu existuje riziko nerovnosti šancí kandidátov, keďže samotná pozícia kandidáta na volebnej listine má potenciál poskytnúť daným uchádzačom o poslanecký mandát neodôvodnenú výhodu.⁴⁷

Vo vzťahu k výhodám pomerných volebných systémov môžeme konštatovať, že sa najčastejšie uvádzajú nasledovné aspekty:

- štruktúra politickej reprezentácie odráža rozdelenie názorov a záujmov jednotlivých skupín v spoločnosti,

⁴⁷ Bližšie k danej problematike volebných listín na regionálnej úrovni v kontexte tzv. semiproporčného volebného systému (dá sa špecifikovať napr. ako systém neobmedzeného hlasovania, *unlimited vote*, ale tiež ako blokové hlasovanie), ktorý určuje voličovi toľko hlasov, koľko sa v obvode obsadzuje mandátov bez možnosti ich kumulácie. Viac k významu radomizácie pozri SPÁČ, P. – VODA, P. – ZAGRAPAN, J.: Abeceda ako nástroj úspechu. Prípad regionálnych volieb na Slovensku. In: *Sociológia*. Roč. 48, 2016, č. 1, 71 – 90.

- vyššia miera reprezentatívnosti názorov, ktorá súvisí s menším prepadom hlasov a s nižšou mierou skreslenia politického, názorového rozdelenia spoločnosti,
- ľahšia reprezentácia menšín,
- prirodzená tendencia k vytváraniu vládnych koalícií a k potrebe neustále formovať širší politický konsenzus na zabezpečenie vládnej stability,
- väčšia miera slobody pri rozhodovaní voličov, keďže volebný systém nevytvára tlak na voliča, aby hlasoval strategicky z obavy z prepadu volebného hlasu.

Medzi nevýhody pomerných volebných systémov bývajú zahrnuté nasledovné atribúty:

- väčšia tendencia k atomizácii politickej reprezentácie,
- riziko politickej nestability v prípade dezintegračných tendencií vo vnútri jednotlivých parlamentných strán,
- tendencia k znižovaniu väzby volič – reprezentant, keďže sa výber odohráva na základe straníckych kandidátnych listín, ktorá vyplýva z posilňovania centralizácie strán,
- v prípade viacčlennej koalície vytvára viac strán riziko nižšej miery efektivity rozhodovania.

2.3 Zmiešané volebné systémy

Samostatnou kategóriou sú zmiešané volebné systémy, ktoré sa vyznačujú tým aspektom, že v rámci nich prichádza ku kombinácii väčšinového a pomerného výberu reprezentácie v rámci jedného politického telesa. V praxi tak prepája väčšinový systém s jednomandátovými volebnými obvody (lokálna úroveň) a voľbu osobnosti s pomerným volebným systémom a výberom vo viacmandátových volebných obvodoch cez stranícke kandidátky (regionálna, štátna úroveň). Vzájomná kombinácia týchto zložiek však musí byť väčšia ako je 5 % prerozdeľovaných mandátov.⁴⁸

⁴⁸ Z tohto dôvodu napríklad voľby do celoštátneho parlamentu vo Švajčiarsku nemôžu byť charakterizované ako zmiešaný volebný systém, keďže z celkového počtu mandátov 200 je 195 rozdeľovaných cez voľné stranícke listiny vo viacmandátových volebných obvodoch a len 5 mandátov cez relatívne väčšinový

Vzťahy týchto volebných formúl môžu mať niekoľko podôb, a to podľa toho, akým spôsobom sa vzájomne ovplyvňujú pri obsadzovaní mandátov. V zjednodušenej podobe môžeme rozdeliť zmiešané volebné systémy podľa toho, aký je vzťah daných volebných systémov a v akom sú pomere pri distribúcii mandátov, napríklad či je možný súbeh kandidatúry vo väčšinovom volebnom systéme a pomernom volebnom systéme.

Ak diferencujeme prvé kritérium, ktoré sa prejavuje vo výstupoch volebného systému, tak môžeme pozorovať v praxi tieto alternatívy:

Systémy sa vzájomne ovplyvňujú, t. j. sú na sebe závislé. Dochádza tu napríklad k vyrovnávaniu, korekcii (*correction*) disproporcionality väčšinovej zložky volebného systému pomernou zložkou. Sem niektorí politológovia radia systém voľby do Bundestagu (kde sa základný pomer volených kresiel delí pomerom 50 : 50), do parlamentu na Novom Zélande (zo 120 mandátov sa volí 70 cez jednomandátové obvody pri použití FPTP a 50 cez pomerný volebný systém s uzavretými kandidátnymi listinami. Tieto systémy môžeme v odbornej literatúre nájsť klasifikované aj ako proporcionálne zmiešané volebné systémy (*mixed – member proportional systems*).

V druhej možnosti sú od seba nezávislé a prichádza k ich navrstveniu (*superposition*). V tomto prípade nie je vo volebnom systéme prítomná kompenzácia disproporcionality väčšinového volebného systému, keďže strany, ktoré získajú veľa mandátov cez víťazstvo v rámci jednomandátových volebných obvodov, môžu byť a zväčša aj sú posilnené aj cez víťazstvo v pomernom volebnom systéme. Ideálnym príkladom je Japonsko a ich volebný systém do dolnej komory 480 členného parlamentu. Ten sa skladá z 300 poslancov volených cez jednomandátové obvody (voľbou konkrétnych kandidátov s použitím FPTP) a 180 poslancov cez jedenásť viacmandátových obvodov (regiónov) s uzavretými kandidátnymi listinami. Disproporčné účinky volebného systému a prevažujúci vplyv relatívne väčšinového volebného systému

volebný systém v jednomandátových obvodoch. Túto kvantitatívnu hranicu pre posudzovanie zaviedli kanadskí politológovia Louis Massicotte a André Blais. Viac pozri: KLÍMA, M.: *Kvalita demokracie v Českej republike*. Praha: Radix, 2001, s. 46. Porovnaj: DOMIN, M.: *Volebné právo a volebné systémy*. Bratislava: Wolters Kluwer, Právnická fakulta UK, 2017, s. 125 – 126.

(FPTP) sa prejavuje najmä v rozdiel, ktorý je pozorovaný medzi percentuálnym ziskom hlasov pre víťaznú stranu (zväčša Liberálnodemokratickú stranu – LDS) a jej percentuálnym ziskom mandátov v parlamente oproti ostatným stranám.⁴⁹ Po prijatí nového volebného zákona v Maďarsku v roku 2011 môžeme aj tento príklad uviesť v tejto kategórii navrstvovacieho zmiešaného volebného systému. Túto kategóriu zmiešaných volebných systémov môžeme nájsť v literatúre aj pod označením väčšinové zmiešané volebné systémy (*mixed – member majoritarian systems*).

Poslednou variáciou v kategórii zmiešaných volebných systémov je tzv. superzmiešaný (*supermixed*), kde sa najčastejšie uvádza ako príklad Maďarsko so svojím volebným systémom od roku 1990 až do roku 2010. V roku 2011 ho druhá vláda pod vedením V. Orbána zmenila. Tento systém obsahuje ako korektívny rozmer, tak aj navrstvovací vzťah medzi pomernou a väčšinovou zložkou. Do tohto prijatia nového volebného zákona z roku 2011 sa tak 386 poslancov parlamentu volilo nasledovným spôsobom. V jednomandátových volebných obvodoch sa volilo 176, tu sa aplikoval absolútne väčšinový volebný systém. Víťaz tak musel získať nadpolovičnú väčšinu hlasov za účasti minimálne 50 % oprávnených voličov v obvode. Ak žiadny kandidát nespĺnil tieto podmienky, konalo sa druhé kolo, kde postúpili všetci, ktorí v prvom kole prekročili 15 % odovzdaných hlasov. V druhom kole stačilo víťazovi získať relatívnu väčšinu za účasti aspoň 25 % oprávnených voličov.

Ďalšia časť mandátov, konkrétne 152, sa rozdeľovala v 20 viacmandátových obvodoch, ktoré kopírovali systém žúp (19), ku ktorému sa ešte samostatne prirátal samostatný obvod hlavného mesta. V týchto volebných obvodoch sa občanmi volili uzavreté, resp. prísne viazané kandidátky strán. Uzatváracia klauzula pre jednu stranu bola určená na úrovni 5 % a pri dvojstrannej predvolebnej koalícii 10 % a 15 % pri viacčlennej koalícii. Na výpočet volebného čísla sa používala Hagenbach-Bischoffova kvóta. Na celoštátnej úrovni sa následne rozdeľovalo 58 mandátov na základe tzv. kompenzačnej

⁴⁹ Viac pozri tabuľku dokumentujúcu daný disproporčný účinok v rámci navrstvenia volebných formúl volebného systému na kreovanie reprezentácie v parlamente pri voľbách. Pozri KLÍMA, M.: *Kvalita demokracie v Českej republike*. Praha: Radix, 2001, str. 54.

(celoštátnej) kandidátnej listiny strán, a to na základe nevyužitých hlasov strán a kandidátov z väčšinovej a pomernej zložky. Išlo o hlasy, ktoré neboli použité na získanie mandátu v spomenutých prvých dvoch systémoch hlasovania. Zároveň sa na celoštátnej úrovni 58 mandátov môže navýšiť o nerozdelené mandáty v rámci pomerneho volebného systému.⁵⁰

Posledná úprava sa datuje do roku 2011, keď vládný blok okolo strany Fidesz-KDNP upravil okrem ústavy aj volebný zákon tak, aby preferoval vtedy najsilnejšiu stranu Fidesz. Jednokomorový parlament má aktuálne už len 199 členov a je volený v 106 jednomandátových volebných obvodoch, kde v prípade fragmentácie opozičných strán kandidáti Fideszu ľahšie dominujú, keďže stačí získať už len relatívnu väčšinu hlasov.⁵¹ Zvyšných 93 mandátov sa rozdeľuje na základe stranických kandidátok v rámci celoštátneho volebného obvodu. Občan tak má dva hlasy, ktoré udeľuje kandidátovi a strane. V prípade pomerneho volebného systému uzatváracia klauzula pre stranu a predvolebné koalície zostala nezmenená. Upravila sa však metóda prepočítavania hlasov na mandáty. Pôvodná Hagenbach-Bischoffova kvóta bola nahradená disproporčnejším D'Hondtovým deliteľom. Členovia národnostných menšín môžu teoreticky znížiť počet 93 prerozdeľovaných mandátov v celoštátnom volebnom obvode. Musia sa však dopredu rozhodnúť, či budú voliť celoštátnu, alebo národnostnú listinu. Ak si vyberú národnostnú listinu musia sa registrovať do separátneho zoznamu voličov, pričom na získanie mandátu pre reprezentanta národnostnej menšiny (v roku 2014 a 2018 bolo registrovaných 13 menšín) bolo treba získať približne 20 000 hlasov. Ak žiadna nezíska mandát, t. j. ich strana neprekročí uzatváraciu klauzulu pre stranu, čiže 5 % hlasov voličov na celoštátnej úrovni, bude ju reprezentovať v parlamente len hovorca bez možnosti hlasovať. Celkový počet 93 mandátov v celoštátnom

⁵⁰ Viac k vývoju a vplyvu maďarského superzmiešaného volebného systému a prerozdeľovaniu mandátov v parlamentných voľbách od roku 1990 – 2006 pozri MLEJNEK, J.: Brzda, plyn alebo deformátor? Maďarský smíšený volebný systém a jeho dvacetileté pôsobenie na tvar maďarskej politiky. In: *Acta Politologica*. Roč. 1, 2009, č. 1, s. 4 – 5 a 10 – 21.

⁵¹ V jednomandátových obvodoch môžu hlasovať len občania s trvalým pobytom v Maďarsku.

obvode sa potom rozdelí medzi strany, ktoré prekročili uzatváraciu klauzulu. Pri prerozdeľovaní 93 mandátov medzi strany sa započítavajú aj hlasy, ktoré neboli zohľadnené pri získaní mandátu v jednomandátových obvodoch a inak by prepadli. Ide o tzv. kompenzačné hlasy, ktoré sa však pridávajú stranám kandidátov, a to aj k strane víťaza. Ak napríklad v nejakom jednomandátovom volebnom obvode kandidát strany A získa 25 000 hlasov a kandidát strany B 17 000 hlasov, tak strane kandidáta B sa na celoštátnej úrovni pripočíta celý zisk jeho hlasov v obvode, t. j. v tomto prípade 17 000 hlasov. Víťazný kandidát strany A však okrem zisku mandátu v jednomandátovom obvode pomôže svojej strane aj na celoštátnej úrovni a to rozdielom hlasov, o ktorý v obvode vyhral. V tomto prípade kandidát strany A pomôže svojej strane 8 000 hlasmi (25 000 – 17 000 = 8 000 hlasov). Takto si najsilnejšia strana dokáže navýšiť svoj počet mandátov cez tzv. kompenzačné mandáty, keďže víťaz vlastne pomôže strane dvakrát ziskom mandátu a ďalšími hlasmi, ktoré boli nad sformovanú hranicu implicitného kvóra (určované v tomto prípade najmä účasťou v obvode a jeho veľkosťou vzhľadom na počet voličov, voličským rozptylom, počtom kandidátov v obvode atď.) potrebného víťazstva v obvode.⁵² Súčasný volebný systém do parlamentu v Maďarsku sa tak vyznačuje disproporčným efektom, ktorý súvisí s vplyvom hlasov udelených v 106 jednomandátových volebných obvodoch na celkové prerozdeľovanie hlasov na mandáty, ktoré preukázateľne zvýhodňuje väčšie subjekty.

K podrobnejšej klasifikácii volebných systémov pozri tabuľku, ktorá okrem spomenutých väčšinových, pomerných a zmiešaných volebných systémov bližšie v rámci kategorizácie volebných systémov približuje aj semiproporčné volebné systémy.⁵³

⁵² Ide o zásadnú zmenu vo volebnom zákone, ktorý pred rokom 2011 umožňoval použiť nezohľadnené hlasy voličov v jednomandátových volebných obvodoch a ich prevod k hlasom za stranické listiny len pre subjekty kandidátov strán, ktoré nezískali mandát v jednomandátových obvodoch. V parlamentných voľbách môžu hlasovať aj občania s dvojitzým občianstvom. Tí môžu hlasovať korešpondenčne len za kandidátne listiny strán.

⁵³ CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALLOUD, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 48.

3. VÝSKUM VPLYVU VOLEBNÝCH A STRANÍCKYCH SYSTÉMOV

Pri skúmaní vplyvu volebných systémov na kreovanie politickej reprezentácie sa môžeme stretnúť s viacerými kritériami a prístupmi, ktoré sa snažia analyzovať vzťah medzi vstupmi a výstupmi volebných systémov. Medzi najpoužívanejšie patrí operacionalizácia javu proporcionality, fragmentácie politickej reprezentácie na úrovni strán, alebo aj meranie volatility, ktorá súvisí so zmenami preferencií voličov medzi jednotlivými voľbami.

Jedným z najznámejších kritérií, ktoré sa aplikujú na výskum účinku volebných systémov, je aj ukazovateľ fragmentácie politickej reprezentácie, ktorá býva meraná na úrovni celoštátneho parlamentu. Medzi často používané techniky patrí prístup Douglasa Raeho, ktorého index straníckej fragmentácie (*index of party system fragmentation*) v číselnej forme udáva pravdepodobnosť, že dvaja náhodne vybraní poslanci patria k rôznym stranám.⁵⁴ Konečný výsledok sa pohybuje v rozmedzí hodnôt 0 (všetci poslanci patria do jednej strany) až 1 (každý poslanec je z inej strany). Raeho index fragmentácie parlamentných strán (F) počítame podľa vzorca:

$$F = 1 - \sum s_i^2$$

Pričom si označuje podiely jednotlivých strán na celkovom počte mandátov.

Napríklad strana SMER – sociálna demokracia v roku 2016 získala 737 481 hlasov (28,28 %) a 49 mandátov v 150 člennej NR SR. Strana tak získala 32,66 % mandátov, t. j. bude jej zodpovedať index fragmentácie 0,3266. Subjekt SaS so ziskom 315 558 (12,10%) hlasov a 21 mandátov obsadila zo 150 člennej NR SR celkovo 14 % mandátov a jej index je na úrovni 0,14. Subjektu OBYČAJNÍ

⁵⁴ NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. Praha: Slon, 1997, s. 130.

ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OLaNO – NOVA) bude zodpovedať pri zisku 287 611 hlasov (11,02 %) a 19 mandátov index 0,1266, keďže z celkového počtu 150 mandátov obsadila 12,66 % kresiel v parlamente. Slovenská národná strana získala 225 386 (8,64 %) hlasov a 15 mandátov, čo je v celkovom počte podiel 10 % mandátov zo 150 a jej index bude 0,1. Subjekt Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko so ziskom 209 779 (8,04 %) hlasov a 14 mandátov obsadila z celkového počtu 150 mandátov v NR SR 9,333 % mandátov, t. j. jej index bude 0,0933 %. Strana MOST – HÍD získala 169 593 (6,50 %) hlasov a 11 mandátov, čo zo 150 člennej NR SR zodpovedá úrovni 7,33 % mandátov a indexu 0,0733. Strana SME RODINA – Boris Kollár so ziskom 172 860 (6,62 %) hlasov a obsadila 11 mandátov, čo pri 150 člennej NR SR zodpovedá 7,33 % mandátov a indexu na úrovni 0,0733. Strana SIEŤ so ziskom 146 205 (5,6 %) hlasov a 10 mandátov obsadila 6,66 % mandátov a tomu zodpovedá index na úrovni 0,0666.

Ak prejdeme k výpočtu indexu fragmentácie (F) po parlamentných voľbách v roku 2016 tak:

$$F = 1 - (0,3266^2 + 0,14^2 + 0,1266^2 + 0,1^2 + 0,9333^2 + 0,0733^2 + 0,0733^2 + 0,6666^2) = 1 - (0,1067 + 0,0196 + 0,016 + 0,01 + 0,0087 + 0,0054 + 0,0054 + 0,0044) = 1 - 0,18 = 0,82$$

$$F (2016) = 0,82$$

Ak by sme sa chceli vypočítať index fragmentácie po voľbách 2020 do NR SR, postupovali by sme nasledovne.⁵⁵

⁵⁵ Napríklad ak subjekt OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti (OLaNO, NOVA, Kresťanská únia, ZMENA ZDOLA) získalo 53 mandátov, tak to zodpovedá 35,33 % a indexu fragmentácie 0,3533, strana SMER-SD získala 38 mandátov čo je 25,33 % mandátov v NR SR a index 0,2533. Hnutie SME RODINA so ziskom 17 mandátov, ktorému zodpovedá obsadenie kresiel v NR SR na úrovni 11,33 %, má index fragmentácie 0,1133. Kotlebovci – ĽS NS obsadila tiež 17 kresiel v NR SR, čomu zodpovedá index fragmentácie 0,1133. Strana SaS obsadila 13 kresiel v NR SR, čo je 8,66 % s indexom fragmentácie na úrovni 0,0866, a strane Za ľudí pri zisku 12 mandátov a zisku 8 % kresiel v NR SR zodpovedá index fragmentácie 0,08.

$$F(2020) = 1 - (0,3533^2 + 0,2533^2 + 0,1133^2 + 0,1133^2 + 0,0866^2 + 0,08^2) \\ = 1 - (0,1248 + 0,064 + 0,0128 + 0,0128 + 0,0075 + 0,0064) = 1 - 0,23 \\ = 0,77$$

$$F(2020) = 0,77$$

Z uvedeného príkladu výpočtu fragmentácie je zrejmé, že medzi rokmi od roku 2016 a 2020 sa miera fragmentácie straníckej reprezentácie znížila z úrovne 0,82 na úroveň 0,77. Skutočný trend vo vývoji miery fragmentácie sa dá iným spôsobom odvodiť aj jednoduchšie, a to prostredníctvom zohľadnenia počtu strán v parlamente. Keďže ich počet sa od roku 2016 (8) do roku 2020 (6) znížil, je zrejmé, že sa znížila aj miera fragmentácie straníckeho systému. Ak však má niekto záujem daný jav a vývoj fragmentácie operacionalizovať cez uvádzanie dát, môže aplikovať Raeho index fragmentácie.

Kvantifikácia fragmentácie politickej reprezentácie tak vyšla pri parlamentnom zastúpení po voľbách v roku 2016 do NR SR na úrovni približne 0,82 a v roku 2020 0,77, čo podľa Raeho zodpovedá mutlipartizmu, keďže pri hodnote indexu F vyššej ako 0,70 môžeme konštatovať stranický systém multipartizmu. Pri hodnote indexu 0,50 by výsledok naznačoval bipartizmus, keďže by si každá strana rozdelila polovicu mandátov v parlamente. Škála bipartizmu pritom zasahuje od 0,50 až k 0,67.⁵⁶ Ak by sme takýmto spôsobom kvantifikovali index fragmentácie po všetkých parlamentných voľbách do NR SR, získali by sme údaj o trende vo vývoji fragmentácie straníckej reprezentácie. V základe môžeme rozlišovať buď vývoj smerujúci k zmenšovaniu, k stabilizácii alebo nárastu počtu strán v parlamente, čo môže v závislosti od ďalších ukazovateľov, akými sú napr. volatilita (ktorá sa koncentruje na určenie stability, alebo nestability voličských preferencií strán), predznamenávať konsolidáciu a stabilitu straníckeho systému, alebo nestabilitu a napr. atomizáciu straníckeho spektra. Konsolidovaný stranický systém predpokladá vyššiu mieru stability voličských

⁵⁶ Viac pozri NOVÁK, M. – LEBEDA, T. a kol.: *Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2004, s. 415.

preferencií, t. j. väzieb medzi občanmi s stranami, ktorá sa dá analyzovať cez volebné výsledky. Tá by mala mať programovú, ideologickú podstatu, ktorá pozitívne vplýva na následnú štruktúrovanosť straníckeho systému, kde sa znižuje väzba na osobnosť lídrov vybraných strán. Na výpočet volatility sa používa tzv. Pedersenov index volatility (V) a výsledný údaj je uvádzaný v percentách.

$$V = \frac{1}{2} \sum |P_{it} - P_{it-1}|$$

Vo vzorci miery volatility pritom P_{it} predstavuje percentuálny zisk politickej strany (i) vo voľbách (t) a P_{it-1} percentuálny zisk politickej strany v predchádzajúcich voľbách. Index môže byť od 0, t. j. situácia podpory strán sa nezmenila, neprišlo k žiadnemu presunu hlasov, až po 100, ktorý označuje opak, hlasy získali len nové subjekty. Index vypovedá o celkovej, resp. sumárnej zmene voličských preferencií (prípadne sa môže vypočítavať len pre parlamentné strany). Aj z tohto dôvodu následne došlo k diferenciacii tohto javu a rozlišovaniu tzv. blokovej (*bloc volatility*) a vnútroblokovej volatility (*within-bloc volatility*), alebo hlbokkej volatility (*deep volatility*) a plytkej (*shallow*) volatility. Zjednodušene povedané ide o premennú, ktorá skúma, či došlo k preskupeniu podpory pre strany, napr. v rámci straníckeho systému, prípadne definovaných stranických blokov. Zároveň môžeme pri voľbách skúmať okrem spomínanej vnútrostraníckej volatility aj mimosystémovú volatilitu. Dohromady tak súbeh vnútornej a mimosystémovej volatility vytvára tzv. agregovanú volatilitu.⁵⁷ Tá sa skladá zo zmien politickej, volebnej podpory medzi stranami, ktoré existovali v oboch porovnávaných voľbách,

⁵⁷ Napríklad Eleanor Neff Powell a Joshua A. Tucker rozlíšili vnútrostranícku a mimosystémovú volatilitu a pracovali pri ich výpočte so stranami, ktoré získali aspoň 2% hlasov. Celková miera volatility sa tak vypočítava z dvoch častí. Prvá sa zaoberá presunom voličskej podpory medzi stranami, ktoré boli účastné v dvoch po sebe nasledujúcich voľbách a druhá časť volatility sa odvíja od podpory voličov nových strán a so zánikom starých strán. Viac pozri POWELL, E., – TUCKER, J.: Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches. *British Journal of Political Science*, 2014, 44(1), s. 123 – 147.

a mimosystémovej volatility, ktorá sa týka nových strán, ktoré sa zapojili do posledných volieb.⁵⁸

K ďalším nástrojom, ako analyzovať vývoj politickej reprezentácie a straníckeho systému vybranej krajiny, môžeme zaradiť napr. aj výpočet efektívneho počtu strán od M. Laakso a R. Taagepera. V prípade indexu Markku Laakso a Rein Taagepera (N) ide o podobnú kvantifikáciu ako pri výpočte indexu fragmentácie (F), len s tým rozdielom, že od 1 delíme súčet štvorcov proporčne získaných mandátov každou parlamentnou stranou. Ak je výsledná hodnota indexu 1 (N = 1), znamená to, že v systéme existuje len jedna strana. V demokratických režimoch je tak index vždy väčší ako 1 a jeho veľkosť rastie s počtom strán. „Výsledky Laaksovoho a Taageperovho indexu udávajú počet strán rovnakej veľkosti, ktoré by mali rovnaký účinok na fragmentáciu politického systému, ako majú skutočné politické strany s nerovnakou veľkosťou.“⁵⁹ Index efektívneho počtu parlamentných strán (*effective number of parliamentary parties* – N)⁶⁰ sa tak počíta:

$$N = 1 / \sum si^2$$

$$N = 1 / (0,3266^2 + 0,14^2 + 0,1266^2 + 0,1^2 + 0,9333^2 + 0,0733^2 + 0,0733^2 + 0,6666^2) = 1 / (0,1067 + 0,0196 + 0,016 + 0,01 + 0,0087 + 0,0054 + 0,0054 + 0,0044) = 1 / 0,18 = 5,56$$

$$N (2016) = 5,56$$

⁵⁸ Viac k možným úpravám pri výpočte volatility zo strany niektorých autorov napr. Sarah Birchovej, Jakuba Šeda a ďalších pozri CHÝTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUŠ, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 90 – 94. K vývoju volatility a miery voličskej nestability v rámci slovenského straníckeho systému pozri napr. štúdiu GYÁRFÁŠOVÁ, O. – BAHNA, M. – SLOSIARIK, M.: Sila nestálosti: volatility voličov na Slovensku vo voľbách 2016. In: *Středoevropské politické studie*. Roč. 19, 2017, č. 1, s. 1 – 24. V kontexte výskumu volatility v českom straníckom systéme pozri napr. LINEK, L.: Čistá a celková volební volatility v Česku v letech 1990-2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry? In: *Acta Politologica*. Roč. 6, 2014, č. 1, s. 24 – 38.

⁵⁹ DANČIŠIN, V.: *Voľby a volebné penzum*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 35.

⁶⁰ Niekde môžeme nájsť aj skratku ENPP – *effective number of parliamentary parties*.

$$N (2020) = 1 / (0,3533^2 + 0,2533^2 + 0,1133^2 + 0,1133^2 + 0,0866^2 + 0,08^2) = 1 - (0,1248 + 0,064 + 0,0128 + 0,0128 + 0,0075 + 0,0064) = 1 / 0,23 = 4,35$$

$$N (2020) = 4,35$$

Index efektívneho počtu parlamentných strán nám pre voľby 2016 vyšiel približne na hodnote 5,56 a po voľbách vo februári 2020 na úrovni 4,35. Ak údaj porovnáme s reálnym stavom 8 strán v NR SR po voľbách v roku 2016 a 6 po voľbách v roku 2020, môžeme konštatovať, že aj keď sa počet strán v parlamente znížil, stále je vyšší ako index efektívneho počtu parlamentných strán. Táto skutočnosť následne môže znižovať potenciál vytvárania stabilných a efektívnych koalíčných vlád pri vysokom počte subjektov v parlamente, čo je faktor, ktorý v kombinácii s nízkou mierou štruktúrovanosti slovenského straníckeho systému, vyššou mierou polarizácie straníckej súťaže a nižšou stabilitou straníckych štruktúr (a následne aj poslaneckých klubov v parlamente) môže negatívne vplývať na vývoj straníckeho systému a kvalitu vládnutia.

Medzi ukazovateľmi, ktoré bývajú aplikované na analýzu volebných systémov, môžeme často nájsť aj index deformácie (I), ktorý sformulovali Matthew Søberg Shugart a Rein Taagepera.

$$I = s/v$$

Písmeno „s“ zodpovedá percentám mandátov strany a písmeno „v“ percentám hlasov konkrétnej strany. Ak sa hodnota indexu deformácie pre stranu pohybuje od 0 po 1, strana je podreprezentovaná. Index rovný 1 znamená dokonalú proporcionalitu a v prípade indexu väčšieho ako 1 je strana nadreprezentovaná.

Ak by sme zobrali napr. stranu OĽaNO po voľbách 2020, tak jej index deformácie by bol na úrovni $I = 35,33/25,02 = 1,4$, t. j. strana je v parlamente nadreprezentovaná a podobne by vyšli aj ostatné parlamentné strany po voľbách 2020. Tento stav môže súvisieť s trendom navýšenia počtu prepadnutých hlasov, keďže pri voľbách do NR SR v roku 2020 ich úroveň narástla oproti predchádzajúcemu obdobiu až na 21,43 % odovzdaných hlasov.

Doplnkom pri skúmaní strán a volebných systémov je napríklad index agregácie (A), ktorý vyjadruje, v akom postavení je najsilnejšia strana v parlamente voči ostatným subjektom. Počíta sa ako percentuálny podiel mandátov najsilnejšej strany „s“ a počtom strán zastúpeným v parlamente „n“.

$$A = s/n$$

Vysoká hodnota indexu agregácie indikuje koncentráciu stranického systému, ktorá by teoreticky mala uľahčovať vytváranie koalícií. Nízka miera indexu agregácie bude naznačovať fragmentáciu stranického spektra, ktorá môže byť teoreticky prekážkou pri kreovaní stabilného koaličného zoskupenia alebo vlády.

Ako pripomína Sartori, dôležité pri analyzovaní stranických systémov je poznanie aj iných parametrov stranického systému, a to najmä pozičnej sily strán, koaličného a vydieračského potenciálu, charakteru medzistraníckej súťaže, miery ideologickej polarizácie a konfrontácie medzi stranami atď. Z tohto dôvodu treba spomenuté indexy reflektovať ako ďalšie pomocné ukazovatele pri charakterizovaní vývojových trendov vo vývoji stranických systémov a politickej reprezentácie.

3.1 Typológia stranických systémov

V kapitole o politických stranách sme priblížili vznik a formovanie moderných politických strán ako primárnych vykonávateľov moci v liberálno-demokratických režimoch. Klasifikácia politických strán môže prebiehať na základe viacerých kritérií. Medzi základné patrí počet strán, organizačné a vnútorné usporiadanie strán, ideologická orientácia strán, ich sila atď.⁶¹

Zo všetkých spomenutých atribútov možnej analýzy sa zameriame na ten najpoužívanejší, a to je charakterizovanie vývoja stranického systému podľa počtu strán. Vo všeobecnosti môžeme rozlíšiť podľa tohto atribútu:

⁶¹ Viac k jednotlivým kritériám pozri KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderných demokraciách*. Praha: Radix, 2003, s. 141 – 180.

- jednostranícky systém,
- bipartizmus (dvojstranícky systém),
- multipartizmus (viacstranícky systém),

pričom prvý z nich spadá do kategórie nedemokratických, totalitných režimov (napr. stranický systém za Stalinovej éry v ZSSR, obdobie Tretej ríše a mocenského monopolu NSDAP)⁶² a druhé dva sa radia k demokratickým zriadeniam, kde existuje reálna politická súťaž na základe ideového pluralizmu a garantované politické a občianske slobody.

V tejto oblasti patrí medzi priekopníkov výskumu francúzsky politológ Maurice Duverger, ktorý už v 50. rokoch formuloval svoje pozorovania o účinku volebných systémov na stranické systémy do niekoľkých zásadných tvrdení vo svojej najznámejšej práci *Politické strany*.⁶³ Tie vychádzajú z nasledovných východísk, ktoré boli následne preformulované do tzv. Duvergerových zákonov. Sám Duverger neskôr v súvislosti s druhou formuláciou však artikuloval, že skôr ide o hypotézu ako o zákon.

Duverger tvrdil:

*„1) pomerné zastúpenie podporuje systém množstva rigidných, nezávislých a stabilných strán (výnimku tvoria vášnivé vzplanutia); 2) dvojkolové väčšinové voľby podporujú systém množstva flexibilných, závislých a relatívne stabilných strán (tentokrát bez výnimky); 3) jednokolové väčšinové voľby majú tendenciu vytvárať dualizmus s alternáciou dvoch nezávislých strán vo vláde.“*⁶⁴ Z vyššie uvedených formulácií, ktoré rámujú vplyv volebného systému na stranický systém a ktoré artikuloval ako tézy k ďalšiemu výskumu, neskôr reinterpretoval do spomenutého zákona a hypotézy, pričom dodal, že rámec volebného mechanizmu nemá na stranický systém vplyv sám, ale ho determinujú aj ďalšie premenné, ako sú socioekonomické faktory,

⁶² Bližšie k problematike rozkladu demokratických inštitúcií vo Weimarskej republike a činnosti NSDAP pod Hitlerovým vedením, ktorá viedla k likvidácii stranického pluralizmu, pozri napr. KATUNINEC, M.: *Politické dejiny Nemecka*. Trnava: Fakulta humanistiky TU, 2001, s. 38 – 65.

⁶³ DUVERGER, M.: *Politické strany*. Praha: Karolinum, 2016, s. 231 – 305.

⁶⁴ DUVERGER, M.: *Politické strany*. Praha: Karolinum, 2016, s. 230.

ideologická báza strán, situácia v spoločnosti atď. Duvergerove zákony dnes poznáme v tejto podobe:

1. Duvergerov zákon: Jednokolový väčšinový volebný systém vedie k vzniku bipartizmu.⁶⁵
2. Duvergerova hypotéza: Dvojkolový absolútne väčšinový volebný systém a systém pomerného zastúpenia vedie k multipartizmu.⁶⁶

Duvergerove práce tak rozprúdili diskusiu o otázkach, aké vzťahy sú medzi volebným a straníckym systémom a aké faktory spôsobujú nárast subjektov v parlamente a ktoré ich redukciu. Časť autorov spochybnila relevantnosť výskumu, ktorý smeruje od skúmania vplyvu volebných systémov k straníckym systémom, a vníma tento vzťah opačne z toho pohľadu, že stranícka súťaž a druh kooperácie zásadným spôsobom determinuje snahy zmeniť a definovať volebný systém.⁶⁷ Prvý Duvergerov zákon bol sformulovaný na základe empirických ukazovateľov pozorovaných v bipartizme, ktoré vychádzali z politickej praxe, napr. Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska. Tie mali podobu jednofarebných kabinetov víťaznej strany vo voľbách, ich väčšej stability a efektivity vládnutia, jednoznačnej zodpovednosti vládnej strany za výkon moci, dostredivej straníckej súťaže, ktorá je založená na umiernennej politike s cieľom osloviť politicky nevyprofilovaných (stranícky nezaradených) voličov. Do diskusie týkajúcej sa vplyvu volebných mechanizmov na strany sa zapojilo množstvo autorov. Zo všetkých spomenieme Jean Blondela, Johna Grumma, Martina S. Lipseta, Steina Rokkana, Rein Taageperu, Matthew S. Shugarta, Harry Ecksteina, Davida Farrella, Williama R. Clarka, Matta Goldera, Giovanni Sartoriho alebo Miroslava Nováka a množstvo ďalších mysliteľov.

Prvý z nich, Jean Blondel, bližšie charakterizoval Duvergerom širokú kategóriu viacstraníckych systémov, a to pomocou kritéria volebnej sily strán. Sformuloval novú kategóriu straníckeho systému

dva a pol strany, ako aj stranícky systém s dominantnou stranou a bez dominantnej strany. V prípade, ak dve strany získali viac ako 90 % hlasov vo voľbách, ide o dvojstranícky systém (bipartizmus, kde v období od 1945 – 1966 zaradil aj USA, Nový Zéland, Rakúsko, Austráliu). V systéme, kde dve najsilnejšie strany získajú od 75 do 80 % voličských hlasov voličov, ide podľa neho o trojstranícky systém (SRN,⁶⁸ Kanada, Írsko). Treťou kategóriou multipartizmu je systém, kde voliči pre dve najsilnejšie strany odovzdajú 65 – 50 % hlasov. Ide o viacstranícky systém s dominantnou stranou (Dánsko, Holandsko, Taliansko, Švédsko). Skutočným multipartizmom je podľa Blondela viacstranícky systém bez dominantnej strany, ktorý je viditeľný tam, kde sa na vládnej spolupráci dohadujú tri až štyri strany približne pomernej sily. V takomto systéme Blondel predpokladá, že na politickom živote sa môže zúčastňovať až okolo šesť strán (Francúzsko, Švajčiarsko). Prínosom Blondela je zdôraznenie potreby zamerať cez klasifikáciu straníckeho systému výskumnú pozornosť aj na ukazovateľ miery fragmentácie politickej reprezentácie vo vzťahu ku koncentrácii vládnej moci, ako aj miery rovnováhy v straníckom systéme.

Ďalším zásadným posunom k výskumu straníckych systémov boli práce Giovanni Sartoriho, ktorý nadviazal na publikácie vyššie spomenutých autorov a pridal do komplexu kritérií, ktoré by sa mali zohľadňovať pri kategorizácii straníckych systémov, okrem napr. upraveného kvantifikačného kritéria aj ideologický faktor. V kontexte kritéria počtu strán Sartori zdôrazňuje, že dôležitým aspektom analýzy straníckeho systému je poznanie sily a vplyvu strany, napríklad na medzistranícku súťaž a kreovanie prípadných vládnych koalícií. Z tohto dôvodu navrhuje zaviesť do analýzy straníckeho systému kritérium sily, resp. relevantnosti politickej strany. Politická strana má význam pre fungovanie straníckeho systému, keď má buď koalíčný potenciál, t. j. schopnosť spolupracovať s ostatnými stranami a vytvárať vládne koalície (vládne väčšiny v parlamente), alebo keď má vydieračský potenciál.

⁶⁵ Viac k bipartizmu pozri: Tamže, s. 242 – 253.

⁶⁶ Viac k otázke formovania multipartizmu vo vzťahu k dvojkolovému volebnému systému a systému pomerného zastúpenia pozri: Tamže, s. 253 – 280.

⁶⁷ K zmieneným autorom patrí napr. Stein Rokkan a Richard Katz.

⁶⁸ Bližšie k vývoju v straníckom systéme, ktorý viedol k zvýšeniu koaličného potenciálu FDP ako koaličného partnera buď pre CDU/CSU, alebo SPD, a to v súvislosti s kategóriou dva a pol strany, pozri KATUNINEC, M.: *Politické dejiny Nemecka*. Trnava: Fakulta humanistiky TU, 2001, s. 122 – 136.

Jeho podstata sa prejavuje vplyvom danej strany, napr. cez svoju ideologickú profiláciu a rétoriku na vývoj politického diskurzu,⁶⁹ alebo ovplyvňovaním charakteru medzistraníckej súťaže. Ide väčšinou o extrémne pravicové alebo ľavicové subjekty, ktoré však môžu byť aj v pozícii izolovanej strany.⁷⁰ Napriek tomu dokážu ovplyvňovať medzistranícku kooperáciu. Tieto dve pravidlá, ktoré obsahujú dôraz na poznanie ideologickej orientácie strán a cez ktoré sa odlišujú relevantné subjekty od irelevantných, sa vzťahujú len na fungovanie parlamentných foriem vlád a viacstraníckych systémov. Zároveň nám umožňujú tieto nástroje reflektovať ideologickú silu strán a rozlišovať len tie strany, ktoré pôsobia na vzájomné vzťahy subjektov. V tejto súvislosti konštatuje, že napríklad nárast subjektov s vydieračským potenciálom v parlamente vedie k polarizácii a fragmentácii straníckeho systému.

V následnej klasifikácii G. Sartori rozlišuje kritérium analýzy formátu straníckeho systému, podľa ktorého rozoznáva formát:

1. jednej strany;
2. hegemonnej strany;
3. dominantnej strany;
4. dvoch strán;
5. obmedzeného pluralizmu (3 až 5 strán);
6. extrémneho pluralizmu (6 až 8 strán);
7. atomizovaný (viac ako 8 strán).

Prvé dve kategórie môžeme nájsť v nedemokratických režimoch, kde neexistuje politický pluralizmus a kde garantovanie občianskych a politických práv tiež absentuje, prípadne je len formálne. Prvá kategória splyva s Duvergerovou kategóriou jednostraníckeho systému. Druhá kategória straníckeho systému s hegemonnou

⁶⁹ Bližšie k definícii pravidiel na určenie koaličného a vydieračského potenciálu pozri SARTORI, G.: *Šrovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 45.

⁷⁰ Príklad strany s vydieračským potenciálom je napríklad holandská Strana za slobodu (PVV) Geerta Wildersa, ktorá v rokoch 2010 – 2012 podporovala menšinovú vládu Marka Rutteho (VVD a CDA). Obdobné postavenie má aj KSČM, ktorá podporuje menšinovú vládu A. Babiša (ANO a ČSSD) od parlamentných volieb v roku 2018.

stranou diferencuje realitu nedemokratických režimov. Ide o uzavreté a nesúťaživé stranícke systémy, kde nie je možná vládna alternácia pri moci na základe volieb. Sem môžeme radiť napr. stranický systém bývalej ČSSR po roku 1948 (prípade Poľska do roku 1989, kde existovala Zjednotená roľnícka strana, Demokratická strana atď.), ale kde výmena vládnucej strany pri moci bola vylúčená. V prípade ČSSR zdanie plurality zabezpečovala existencia Národného frontu Čechov a Slovákov, ktorý predstavoval platformu spolupráce existujúcich strán a rôznych organizácií, ktoré boli reálne pod mocenskou kontrolou Komunistickej strany Československa (KSČ). K nemu patrili aj strany, napr. Československá strana ľudová, Československá strana socialistická, Strana slobody, Strana slovenskej obrody. Všetky subjekty však podliehali kontrole straníckeho a štátneho aparátu pod vedením KSČ.⁷¹ V politickej praxi išlo o formálne deklarovanie občianskeho a politického pluralizmu, ktorý však v realite nemal podobu slobodnej politickej koexistencie a súťaže. „Hegemonická strana nedovoľuje súťaž o moc ani formálne, ani de facto. Iné strany môžu existovať, ale ako druhoradé, povolené strany, pretože nie je dovolené súťažiť s hegemonnou stranou za antagonistických podmienok a na rovnakom základe. Nie len, že v skutočnosti nedochádza k striedaniu pri moci, ale ani k nemu dochádzať nemôže, pretože o možnosti striedania pri moci sa dokonca ani neuvažuje.“⁷²

Medzi súťaživé stranícke systémy radí Sartori stranický systém s dominantnou stranou. V ňom je stranícka súťaž založená na politickej konkurencii, kde jedna strana získava prevahu pri výkone moci a je schopná sama vládnuť. Ako príklady môžeme uviesť Liberálno-demokratickú stranu – LDS v Japonsku, alebo Strana práce – Arbeiderpartiet – AP v Nórsku od roku 1945 – 1963, prípadne Sociálno-demokratická robotnícka strana – SAP vo Švédsku od roku 1957 – 1976, keď dokázala vždy získať najväčší počet mandátov v parlamente a aj vládnu moc (aj keď niekedy v menšinovej vládnej formácii s podporou napr. komunistov).⁷³

⁷¹ Od roku 1960 bola vedúca úloha komunistickej strany začlenená do ústavy Československej socialistickej republiky (ČSSR).

⁷² SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Brno: CDK, 2005, s. 235.

⁷³ Viac k vzťahu Duvergerovej definície dominantnej strany a Sartoriho konceptom

Ďalším formátom stranického systému je systém dvoch strán, resp. bipartizmus, ktorý popísal už Duverger, kde sa pri výkone moci striedajú dva stranické subjekty (GBR, USA atď.) V parlamente môže byť aj viac strán, ale tie sú irelevantné, keďže nemajú vplyv na medzistranícku súťaž a ani vládny výkon moci, kde sa striedajú jednofarebné vlády. V prípade GBR sa od 20. rokov 20. storočia striedajú pri moci najmä The Conservative and Unionist Party (Konzervatívna strana – CP) a Labour party (LP), ktorá vystriedala stranu Liberal Party (LP), ktorá tvorila protiváhu CP najmä v 19. storočí.⁷⁴

Nasledujúce kategórie (formátov) viacstraníckych systémov, ktoré Sartori odvodil od kritéria početnosti, však následne doplnil aj o spomínanú rovinu ideologickej premennej. Tá slúži na rozlíšenie typu (mechanizmu) stranického systému, podľa toho, v akej miere je v straníckom systéme prítomná fragmentácia stranického systému spôsobená ideologickou polarizáciou, alebo segmentáciou

existencie predominantnej strany, ktorá, ak získa absolútnu väčšinu mandátov aspoň tri po sebe nasledujúce voľby a je schopná sama vládnuť, vytvára stranický systém predominantnej strany, pozri napr. v kontexte vývoja škandinávskych štátov BRUNCLÍK, M.: Vzestup a pád dominance a predominance ve Skandinávii. In: NOVÁK, M. (ed.): *Strany, volby a demokracie*. Praha: Slon, 2016, s. 41 – 77.

⁷⁴ K výnimkám jednofarebných kabinetov v GBR môžeme z posledného obdobia zaradiť napr. prvý vládny kabinet Davida Camerona, ktorý vznikol po voľbách v roku 2010. Konzervatívna strana síce vyhrala voľby, ale 306 mandátov v Dolnej snemovni jej nezabezpečovalo absolútnu väčšinu hlasov. Z toho dôvodu prvýkrát od roku 1974 vznikla koalíčná vláda na základe vládnej spolupráce Konzervatívnej strany pod vedením Davida Camerona a Liberálnej strany pod vedením Nicka Clegga. Po ďalších riadnych parlamentných voľbách v máji 2015 vytvorila Konzervatívna strana vládu sama, ale po referende o vystúpení GBR z EÚ, ktoré inicioval líder konzervatívcov a premiér David Cameron, aby zdisciplinoval euroskeptickú frakciu vo vlastnej strane, sa situácia začala meniť. Výsledok referenda, v ktorom sa 51,9 % hlasujúcich voličov vyslovilo za odchod z EÚ, Cameron vyhodnotil ako prehru a vzdal sa pozície lídra strany. Na tejto pozícii ho nahradila Theresa May, ktorá po určitom čase vypísala predčasné voľby na máj 2017, aby získala silnejší mandát pri rokovaniach s EÚ. Tie však nedopadli podľa jej zámeru a Konzervatívna strana musela vytvoriť opäť koalíčnú vládu s malou stranou, ale s koalíčným potenciálom Demokratickou unionistickou stranou – DUP. Táto vláda ukončila svoje pôsobenie po dvoch rokoch po opätovných predčasných voľbách. V nich opäť zvíťazila Konzervatívna strana, ale už pod vedením Borisa Johnsona dokázala získať 364 mandátov zo 650 a zabezpečiť si absolútnu väčšinu mandátov v Dolnej snemovni a tak aj jednofarebnú vládu Konzervatívnej strany.

straníckeho spektra, ako je to v prípade konsociačných demokracií (Holandsko 1916 – 1967, Belgicko, Švajčiarsko atď.)⁷⁵ V tomto prípade, ak je prítomná stranická fragmentácia (formát extrémneho pluralizmu), ktorá je zapríčinená historicky sformovanou segmentáciou spoločnosti⁷⁶ a zároveň absentuje ideologická polarizácia medzi stranami, môže ísť o typ stranického systému, ktorý nazval umiernený pluralizmus. Sem okrem spomenutých konsociačných demokracií s vysokou mierou fragmentácie stranického spektra môžeme zaradiť aj stranický systém, kde pôsobí od 3 do 5 strán (SRN od roku 1983). Pre typ stranického systému v podobe umierneného pluralizmu tiež platí nízka miera ideologickej vzdialenosti medzi relevantnými stranami, ktorá spôsobuje, že medzistranícka súťaž má podobnú dynamiku ako dvojstranícky systém, kde sa najdôležitejšie strany snažia osloviť stredového a politicky nevyprofilovaného voliča. Zároveň pre daný typ stranického systému platí, že sa vyznačuje dostredivou súťažou a neobmedzeným alternovaním strán vo vládnych koalíciách.

V prípade, ak je súčasťou stranického systému zvýšená fragmentácia stranického systému a prítomnosť ideologickej polarizácie (t. j. veľkej ideologickej vzdialenosti medzi stranami v rámci pravo-ľavého spektra), daný stranický systém označuje za typ polarizovaného pluralizmu. Do tejto kategórie radil Sartori Weimarskú republiku do nástupu nacizmu, Štvrtú Francúzsku republiku, Taliansko po druhej svetovej vojne a z dnešných straníckych systémov by sme tam mohli zaradiť Piatu Francúzsku republiku, ale z viacerých dôvodov by som do tejto kategórie zaradil aj Slovensko po roku 1993.⁷⁷ V kontexte spomínaných premenných, akými sú vyššia miera

⁷⁵ Bližšie k špecifikácii atribútov konsociačných demokracií pozri napr. SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 83 – 85.

⁷⁶ Termín reflektujeme v kontexte v akom ho do politologického diskurzu vniesol A. Lijphart. Pozri napr. LIJPHART, A.: Výhody a nevýhody – ale hlavne výhody – konzenzuální demokracie. In: NOVÁK, M. (ed.): *Strany, volby a demokracie*. Praha: Slon, 2016, s. 326 – 336.

⁷⁷ Po prvých slobodných voľbách v roku 1990 sa tak v rámci slovenského stranického systému začal vyvíjať formát extrémneho pluralizmu (do SNR sa dostalo 7 relevantných strán) a typ polarizovaného pluralizmu aj vzhľadom na ideologickú polarizáciu strán v opozícii. Opozičné strany SNS na pravom spektre

intenzity fragmentácie a ideologickej polarizácie, tak rozlišuje formát stranického systému obmedzeného a extrémneho pluralizmu a typ umierneného a polarizovaného pluralizmu. Typológiu stranických systémov podľa G. Sartoriho reflektujeme ako teoretický koncept, ktorý môže mať v praxi rôzne odchýlky pri zachovaní logiky daného medzistranického súperenia, prípadne stranickej kooperácie. Typ polarizovaného pluralizmu je G. Sartori komplexne definovaný ako systém s prítomnosťou antisystémovej strany, polarizovanej dvojpólovej opozície, centristickej strany, ideologickej polarizácie strán. Tá spôsobuje polarizáciu stranického systému, prevládanie odstredivých tendencií medzi stranami, ideologicky štruktúrovanú spoločnosť, formovanie nezodpovednej opozície a politiky triumfu založenej na populizme.⁷⁸ Polarizáciu reflektuje ako prítomnosť

a SZS na ľavom spektre prítom tvorili v roku 1990 krajné strany stranického kontinua parlamentných strán. Napriek skutočnosti zníženia variačného rozpätia strán v SNR si stranický systém zachovával trajektóriu vývoja smerom k stabilizácii formátu extrémneho a typu polarizovaného pluralizmu. V slovenskom stranickom systéme sa stabilizovali v tejto úvodnej etape formovania liberálnodemokratického režimu cleavages mesto – vidiek, etnicko-nacionalistická, a najmä atypická štiepna línia mečiarizmus verzus antimečiarizmus, ktorá následne deformovala vývoj slovenského stranického systému ďalších 16 rokov až do volebného roku 2010. K danému javu pozri viac napr. MADLEŇÁK, T.: *Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998 – 2010)*. Bratislava: VEDA, 2012, s. 31 – 37. Vo voľbách v roku 2010 ĽS-HZDS neprekročilo volebný prah na vstup do NR SR a začala sa jeho politická marginalizácia a postupný zánik. Vzťahy medzi parlamentnými stranami však zostali v rámci formátu extrémneho a typu polarizovaného pluralizmu, ktorý pretrváva dodnes, a to aj vo volebných cykloch, ktoré sa nevyznačovali prienikom extrémistických a antisystémových strán do NR SR (napr. v rokoch 2006 – 2010, 2010 – 2012, 2012 – 2016). V prípade stranického systému SR však platí jeho nejednoznačné zaradenie, a to aj z dôvodu, že stranický systém a strany, ktoré mali na jeho vývoj kľúčový vplyv, napr. od roku 1992 – 2010 HZDS, alebo následne od roku 1999 SMER-SD, neboli z hľadiska ideologickej profilácie jednoznačne zadefinovateľné subjekty. Aj z tohto dôvodu môžeme najstť aj zaradenie stranického systému SR do kategórie umierneného pluralizmu, aj keď sa s daným zaradením nestotožňujem. Pozri napr. KOVÁČOVÁ, S.: Primárne aspekty stranických systémov podľa Sartoriho a ich aplikácia na Slovensko. In: *e-Polis.cz*. 2013 Dostupné online na: <http://www.e-polis.cz/clanek/primarne-aspekty-stranicky-ch-systemov-podla-sartoriho-a-ich-aplikacia-na-slovensko.html> [cit. 2020-03-13].

⁷⁸ Tento systém definoval Sartori na základe pozorovania vývoja stranického systému v Taliansku po druhej svetovej vojne a väčšina daných aspektov sa prejavuje aj v rámci vývoja stranického systému na Slovensku. Viac pozri SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy*. Brno: CDK, 2005, s. 135 – 147.

veľkej ideologickej vzdialenosti medzi stranami. Tú dnes môžeme kvantifikovať napr. cez index RILE, ale treba pripomenúť, že Sartori nebol zástanca vyjadrovania a definovania vývojových trendov v stranických systémoch cez indexovú bázu. Ak by sme však chceli použiť napr. na definovanie stranického systému v SR index RILE a to napriek tomu, že s vývojom stranického systému na Slovensku sa spája zachovávanie odstredivých tendencií medzi kľúčovými stranami a sformovanými blokmi strán,⁷⁹ tak môžeme vychádzať zo zverejnených dát o charaktere politických programov strán. Tento index definuje programovú orientáciu strán, resp. pomer pravicových a ľavicových tém, pričom informácie z neho môžeme čerpať z medzinárodnej databázy Social Science Research Centre Berlin. Databáza obsahuje operacionalizáciu téz z programových dokumentov strán, ktoré zatiaľ siahajú od prvých slobodných volieb po zmene režimu v Československu (do Slovenskej národnej rady – SNR) v roku 1990 až do parlamentných volieb v Slovenskej republike v roku 2016. K charakterizácii vývoja slovenského stranického systému tak môžu byť využívané výsledky kvantitatívnych analýz volebných programov strán prostredníctvom prístupu *Comparative Manifestos Project* (CMP).⁸⁰ V rámci týchto porovnávacích analýz sme následne schopní určiť pozitívnu hodnotu strán, resp. ich programov v rámci RILE škály, t. j. pravo-ľavej orientácie. Pripomíname, že nejde o výskum, ktorý by hodnotil konkrétne rozhodnutia strán a ich lídrov či koalícií. Pomocou indexu RILE sme následne schopní priblížiť nárast alebo pokles v homogenite (resp. miere heterogenity) programov koaličných strán, alebo nárast, či pokles variačného rozpätia v stranickom systéme (programový rozdiel v rámci pomeru ľavicových a pravicových tém pri pólvej strane v rámci pravého a ľavého stranického kontinua).

⁷⁹ Vzniknutá dvojblokovosť ako rezíduum atypickej štiepnej línie, sporu mečiarizmus/antimečiarizmus, ktorá mala zásadný vplyv na polarizáciu stranického systému a medzistranicu kooperáciu medzi stranami (sformovanú v polovici 90. rokov 20. storočia), pretrvávala až do roku 2016. Po parlamentných voľbách v roku 2016 túto logiku medzistranickej súťaže dvoch blokov narušil vstup Mostu-Híd a strany Sieť do tretej vlády R. Fica.

⁸⁰ Viac pozri Social Science Research Centre Berlin – WZB. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. Dostupné na: https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_dataset/ [cit. 2020-02-21].

V politickej praxi sú však politické rozhodnutia strán v konkrétnej vláde limitované množstvom nemeateľných faktorov, medzi ktoré patria vzťahy koalíčných strán vo vláde, zahranično-politické okolnosti, osobnostné antipatie lídrov, miera vzájomnej dôvery, alebo populistické tendencie lídrov atď. Z tohto dôvodu vládne opatrenia a rozhodnutia nemusia vždy korešpondovať s ich programovými tézami. Takýto výskum strán a straníckych systémov, napr. prostredníctvom prístupu *Comparative Manifestos Project* (CMP), má však význam pri unifikácii výskumnej metodiky straníckych systémov a následnej relevantnosti porovnávania analýz a jednotlivých trendov vývoja.⁸¹ Ako však pripomína Sartori, samotná kvantifikácia dát, napr. pri programovej orientácii strán (aj prostredníctvom indexu RILE), fragmentácii straníckeho systému atď., nám môže len napomôcť pochopiť komplexnosť faktorov, ktoré vplývajú na vývoj straníckeho systému a zaradenie určitého straníckeho systému k typu umierneného alebo polarizovaného pluralizmu.⁸² Z tohto dôvodu vzťahy medzi stranami a zaradenie vybraných straníckych systémov do typov a kategórií podľa G. Sartoriho determinuje najmä ideologická vzdialenosť medzi stranami a charakter samotnej medzistraníckej spolupráce alebo konfrontácie. Pri jej nízkej úrovni prichádza k prekrývaniu programov a cieľov

⁸¹ V rámci slovenskej politologickej obce nie je aplikácia daného kvantitatívneho prístupu CMP k výskumu strán a straníckeho systému prostredníctvom indexu RILE rozšírená. Viac k analýze, ktorá aplikuje index RILE v slovenskom diskurze pozri v publikácii, ktorá je aktuálne v tlači: MARTINKOVIČ, M.: *Coalition Governments and Development of the Party System in Slovakia*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2020 (v tlači). V poľskom kontexte používa dáta RILE z CMP napr. štúdia Kingy Wojtas: *Coalition politics in Poland in the year 1991 – 2015 – in reach of rules 23 – 45*. In: RUDOWSKI, A. – SULKOWSKI, M. a kol.: *Poland in the European Union – perspectives of membership*. Warsaw: CSWUP, 2017. V tejto súvislosti porovnaj daný prístup so štúdiou PINTERIČ, U. – ŽUBOROVÁ, V.: *Party Areas in Slovenia and Slovakia*. (In: *Drustvena istrazivanja*. Roč. 23, č. 2, s. 349 – 368), ktorá však aplikuje odlišné kritériá v kontexte rozlišovania politickej a ekonomickej roviny v rámci pozičnej hodnoty strán. Dostupné na <http://drustvena-istrazivanja.pilar.hr/index.php/drustvena-istrazivanja/issue/view/30>.

⁸² „... predpokladá sa, že numerická precíznosť je takzvanému kvalitatívnemu poznaniu spoľahlivo nadradená. Takýmto sirénom sa pochopiteľne ťažko odoláva. Ja však odolávam. Súhlasím s tým, že priebežné miery veľkosti strán poskytujú užitočné informácie, ktoré moje pravidlá nepriťahujú. Moje kritériá sú však citlivé k iným aspektom, najmä k pozičnej hodnote strán.“ SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 47.

strán. Nízka úroveň programovej heterogenity má potenciál znižovať fragmentáciu straníckeho systému. Naopak, ak rastie ideologická vzdialenosť medzi stranami a znižuje sa aj ideologické prekrývanie strán, tým väčšia je fragmentácia straníckeho spektra, ktorá má, ak je doplnená politickými antagonistickými tendenciami lídrov, sprostredkovane vplyv aj na samotný výkon moci, stabilitu a efektivitu vládnutia a koalíčno-opozičné vzťahy.⁸³

Už z vyššie naznačených kritérií vyplýva, že dôležitejšie ako napr. poznanie indexu fragmentácie alebo efektívneho počtu strán atď. je v kontexte výskumu straníckeho systému podľa Sartoriho zohľadnenie kritéria miery ideologickej polarizácie a určenie pozičnej hodnoty strán v rámci straníckeho kontinua.

3.2 Vzťahy medzi volebným a straníckym systémom

Vyššie naznačené kapitoly predloženej vysokoškolskej učebnice naznačujú, že v druhej polovici 20. storočia sa kvalitatívny a kvantitatívny výskum volebných a straníckych systémov stal jednou zo základných oblastí výskumu politológie. Účinky volebných systémov sa reflektovali v zásade najmä v rovine mechanických (priamych) účinkov na kreovanie politickej reprezentácie. Súčasťou týchto výskumov sa stali aj sondy týkajúce sa psychologického vplyvu volebných systémov na voličov. Medzi autorov, ktorí sa zamerali na kvantitatívne a empirické overovanie Duvererových premís, môžeme zaradiť napr. práce D. Raeho a M. Laakso a R. Taagepera a ďalších.⁸⁴

⁸³ V tomto kontexte spomenieme, že vzniknuté koalície môžeme tiež okrem programového hľadiska (homogénne, resp. heterogénne) kategorizovať aj podľa typu väčšiny v parlamente. Pri aplikácii tohto kritéria môžeme rozoznávať minimálne víťazné koalície (napr. v slovenskom kontexte VPN, KDĽ, DS v rokoch 1990 – 1992, HZDS, SNS, ZRS v rokoch 1994 – 1998, SMER-SD, SNS, ĽS-HZDS v rokoch 2006 – 2010, SDKÚ-DS, SaS, KDĽ, Most-Híd v rokoch 2010 – 2012, SMER-SD, SNS, Sieť, Most-Híd v rokoch 2016 – 2020), alebo ústavné, široké koalície (ako napr. SDK, SDĽ, SMK, SOP v rokoch 1998 – 2002, OĽaNO, Sme rodina, SaS, Za ľudí od volieb v roku 2020), prípadne menšinové vlády (kabinet Marka Rutteho VVD, CDA v rokoch 2010 – 2012, prípadne druhá vláda A. Babiša ANO, ČSSD od parlamentných volieb v roku 2018).

⁸⁴ Viac k ich prístupom pozri pasáž o výpočte (dis)proporcionality cez napr. Raeho index (I); $I = (1/n) \sum |v - s|$ alebo výpočet efektívneho počtu strán od M. Laakso

Osobitý prístup k Duvergerovmu dielu v tejto oblasti zaujal Giovanni Sartori, ktorý výskum vplyvu volebných systémov rozdelil na dve úrovne. Prvý účinok volebného systému sa týka strán a prejavuje sa v miere redukcie ich počtu. Druhý účinok je viditeľný na úrovni rozhodovania voličov a ten sa prejavuje v miere ich obmedzenia. „Efekt na voliča sa obvykle popisuje ako brániaci, manipulujúci, obmedzujúci alebo nátlakový. My sa uspokojíme s obmedzujúcim účinkom a k nemu uvedme, že môže pokrývať celú škálu od silného obmedzenia (v prípade väčšinových systémov) k úplnému neobmedzovaniu (v prípade čistého pomerného zastúpenia).“⁸⁵ Počítanie strán v straníckom systéme v rámci parlamentných foriem vlád, ako sme už uviedli, odvodzuje Sartori od ich relevantnosti v rámci straníckeho systému, t. j. od ich koalíčného a vydieračského potenciálu. Jeho snaha vytvoriť kvalitatívnu alternatívu voči kvantifikačným prístupom, ktoré nezohľadňujú mieru konfliktu medzi stranami, jeho povahu (ideologickú, osobnú atď.), oblasť, kde prebieha (voľby, parlament), alebo spôsob kooperácie.⁸⁶ Doplnkovým kritériom hodnotenia vplyvu volebných systémov, ktoré môžu mať silný vplyv (väčšinové volebné systémy) a slabý vplyv (pomerné volebné systémy) na voliča a stranický systém, je v tomto kontexte určenie miery tzv. štruktúrovanosti straníckeho systému. Ten je viazaný na existenciu lojality voliča k strane, resp. k väzbe voliča k abstraktnému obrazu strany a jej programu, politickej orientácii, čo predpokladá politickú rozhladenosť a vzdelanie občana (jeho socializáciu), ktorý sa v politike orientuje nielen na základe osobnej sympatie k lídrovi strany či k jej kandidátovi, ale aj na základe programových a ideologických atribútov.⁸⁷ „Konkrétne a jednoducho povedané, štruktúrovaný stranický systém ‚vidíme‘ tam, kde organizované masové strany vytláčajú a do veľkej miery nahradia strany významných osobností.“⁸⁸

a R. Taagepera (N); $N = 1 / \Sigma si^2$ pozri v danej kapitole.

⁸⁵ SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 44.

⁸⁶ Porovnaj napr. Dahlov prístup k analýze potenciálnych politických vzťahov medzi stranami. In: KUBÁT, M.: *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi*. Praha: Dokořán, 2010, s. 58.

⁸⁷ „Ak volič volí miestnu osobnosť, alebo nejakého miestneho vodcu, (...) strany zostávajú nálepkami malého, ak vôbec nejakého významu. Pokiaľ pretrvávajú takéto podmienky, stranický systém nie je štruktúrovaný.“ Viac pozri SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 49.

⁸⁸ Tamže, s. 50.

Sartori na základe vyššie naznačených atribútov sformuloval niekoľko tvrdení, ktoré dali do vzťahu možné varianty volebného systému (ktorý môže byť Sartoriho terminológiou označený za silný a slabý podľa účinkov na strany a voliča) a straníckeho systému (ktorý môže mať podobu štruktúrovaného alebo neštruktúrovaného straníckeho systému).⁸⁹ Kombináciou uvedených aspektov sformuloval Sartori základné parametre ovplyvňovania straníckeho systému prostredníctvom voličského systému.

Prvá kombinácia silného volebného systému a štruktúrovaného straníckeho systému sa vyznačuje reduktívnym účinkom na strany v rámci volebného obvodu, ktorý je spôsobený najmä silným (obmedzujúcim) vplyvom volebného systému na voliča (sprievodné javy strategická voľba, efekt tretej strany v GBR).

Druhá kombinácia slabého (pomerného) volebného systému a štruktúrovaného straníckeho systému tiež vykazuje obmedzujúci účinok na voliča, ten má však pôvod v miere štruktúrovanosti straníckeho systému, ktorý voliča usmerňuje, a stranický systém tak má „blokujúci, alebo vyvažujúci účinok“⁹⁰ (Írsko, Malta, Rakúsko v rokoch 1966 – 1983, SRN v súčasnosti).

Tretia kombinácia silného (väčšinového) volebného systému a neštruktúrovaného straníckeho systému vykazuje obmedzujúci účinok na voliča, ktorý sa mení na reduktívny účinok na strany v danom volebnom obvode, čo v praxi nemusí znamenať zníženie fragmentácie politickej reprezentácie (ako príklad uvádza Senát v Poľsku, v súčasnosti Piata republika vo Francúzsku).

Štvrtá kombinácia slabého (pomerného) volebného systému a neštruktúrovaného straníckeho systému tiež nevykazuje žiadny vplyv na strany ani na voliča a neprichádza tak k obmedzovaniu voliča, alebo k redukcii strán. V tomto prípade zavedenie pomerného volebného systému v rámci procesov tranzície v štátoch strednej

⁸⁹ Tabuľku vplyvu stranických a volebných systémov pozri Tamže, s. 57.

⁹⁰ SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 58.

Európy po roku 1989 zásadným spôsobom spomaľuje stranícku konsolidáciu a formovanie štruktúrovaných straníckych systémov. Do tejto kategórie by sme mohli zahrnúť stranícky systém na Slovensku.

Pri skúmaní vplyvu volebného systému na stranícky systém Sartori zdôrazňuje ešte dva atribúty, ktoré treba zohľadňovať, a tými sú:

1. systémová štruktúrovanosť,
2. koncentrácia voličov alebo voličský rozptyl naprieč jednotlivými volebnými obvody.

Tieto jeho kritériá sa snažia spresniť formulácie Duvergerových zákonov, pričom s ich pomocou formuluje Sartori nižšie uvedené „zákony“.

„Zákon 1: Ak existuje systémová štruktúrovanosť a voličský rozptyl (ako dve spojené a nevyhnutné podmienky) relatívne väčšinové jednokolové systémy vedú (ako jeho postačujúca podmienka) k dvojstraníckemu formátu.

Alebo je obzvlášť silná systémová štruktúrovanosť sama nevyhnutnou a zároveň náhradnou postačujúcou podmienkou dvojstraníckeho formátu.

Zákon 2: Ak existuje systémová štruktúrovanosť, ale nie voličský rozptyl, relatívne väčšinové jednokolové systémy vedú (sú jej postačujúcou podmienkou) k eliminácii strán, ktoré ani v jednom volebnom obvode nezískajú väčšinu; nemôžu však eliminovať – takže dovoľujú – existenciu takých strán nad dvojstranícky formát, koľko ich umožňujú dostatočne veľké koncentrácie ich voličov, schopných vďaka nim dosiahnuť aspoň v jednom volebnom obvode väčšinu.

Zákon 3: Ak existuje systémová štruktúrovanosť, pomerné zastúpenie získava redukčný účinok zapríčinený (ako postačujúca podmienka) jeho neproporčialitou. Čím väčšia je nečistota pomerného zastúpenia, tým väčšie sú vstupné náklady strán pre menšie straným a tým silnejší je redukčný účinok. A naopak, čím je nečistota pomerného zastúpenia menšia, tým je redukčný účinok slabší.

3.1 Alebo je obzvlášť silná systémová štruktúrovanosť sama o sebe nevyhnutnou a potrebnou podmienkou zachovania akéhokoľvek straníckeho formátu, ktorý predchádzal zavedeniu pomerného zastúpenia.

Zákon 4: Ak chýba systémová štruktúrovanosť a predpokladáme čisté (skoro čisté) pomerné zastúpenie, t. j. rovné (relatívne rovné) vstupné náklady pre všetkých, strán môže byť toľko, koľko umožní kvóta.“⁹¹

Ako príklady môžeme uviesť v kontexte znenia prvého zákona napríklad USA na federálnej úrovni, v prípade druhého zákona vzťah straníckeho a volebného systému v GBR, v prípade tretieho zákona vzťah straníckeho a volebného systému v SRN, a v prípade štvrtého zákona vzťah straníckeho a volebného systému okrem SR aj Holandsko. V prípade štvrtého zákona však aj Sartori pripomína, že ide o formuláciu stavu, kde účinok volebného systému končí.

Pri aplikácii pomerného volebného systému tak neproporčialitu do straníckeho systému vnášajú parametre volebného zákona, akými sú výška uzatvárajúcej volebnej klauzule, veľkosť a počet volebných obvodov, prípadne udeľovanie volebnej prémie (napr. pri voľbách do 300 členného parlamentu v Grécku, kde si víťaz pripisuje volebnú prémie 50 mandátov), metóda prevádzania hlasov na mandáty a, samozrejme, atribúty ako štruktúrovanosť straníckeho systému, voličský rozptyl a ideologická polarizácia.

V prípade volieb do NR SR, ak máme napríklad na celoštátnej úrovni jeden volebný obvod, môžeme konštatovať, že máme veľmi proporčný (v účinkoch na občana aj strany slabý) volebný systém, ktorého neproporčialitu limituje len výška volebnej klauzule. Dôvodom tejto skutočnosti je fakt, že v prípade jedného volebného obvodu sa možný disproporčný účinok metódy prerozdelenia hlasov na mandáty minimalizuje. Zároveň občan nie je pod obmedzujúcim tlakom volebného systému nútený voliť strategicky. Môže teda voliť bez externého obmedzenia, t. j.

⁹¹ SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 59 – 60. Priblíženie Sartoriho typológie straníckych systémov je, samozrejme, prispôbené zámeru predkladaného textu pomôcť poslucháčom spoločenskovedných disciplín zorientovať sa v základných atribútoch výskumu komparatívnej politológie. V politologickom diskurze aj Duvergerov, aj Sartoriho prístup k výskumu strán a straníckych systémov vyvolal množstvo kritických pripomienok a metodologických otázok. Bližšie v súvislosti s problematikou diskurzu o Duvergerových a Sartoriho záveroch o vzťahu volebných a straníckych systémov pozri napr. NOVÁK, M.: Takzvané „sociologické zákony“ Maurice Duvergera: Jejich postupné formulovanie a jejich metodologické aspekty. In: NOVÁK, M. (ed.): *Strany, volby a demokracie*. Praha: Slon, 2016, s. 134 – 181.

v priestore garantovania politických práv vo veľkej miere úprimne, čo sa prejavuje vysokým počtom tzv. prepadnutých hlasov a súčasne nízkou mierou redukcie počtu strán volebným systémom. Z tohto dôvodu je krajnejším prípadom čistého pomerného volebného systému príklad volieb do holandského parlamentu, kde je okrem jedného volebného obvodu zavedené aj minimálny volebný prah na vstup strany do parlamentu, a to na úrovni 0,67 % hlasov.

V prípade dvojkolových volebných systémov Sartori formuluje záver, že pri skúmaní ich účinkov na stranický systém treba zohľadniť konkrétnu podobu absolútne väčšinového výberu v kontexte veľkosti volebných obvodov, počtu mandátov, ktoré sa v rámci obvodov prerozdeľujú, veľkosti uzatvárajúcej klauzule (miera otvorenosti postupu do druhého kola), ale aj mieru štruktúrovanosti stranického systému a mieru ideologickej polarizácie. Vo všeobecnosti Sartori zastáva názor, že tieto typy volebných systémov v prípade jednomandátových volebných obvodov majú sklon k redukcii počtu strán a tendenciu vplývať na strany aj voliča podobne ako jednokolové relatívne väčšinové volebné systémy. Ich výhodu však vníma v možnosti efektívneho redukovania extrémistických strán pri existencii tzv. antiextrémistického konsenzu.⁹² V prípade viacmandátových volebných obvodov majú zároveň tendenciu sa vo všeobecnosti približovať sa k vplyvu pomerných volebných systémov.

Vzhľadom na zámer vysokoškolskej učebnice sprostredkovať základné atribúty fungovania volebných a stranických systémov sa nebudeme podrobnejšie zaoberať kritikou jednotlivých Sartoriho kritérií analýzy vzťahu stranického a volebného systému. Obmedzíme sa na konštatovanie, že jeho dielo znamenalo zdynamizovanie empirických výskumov volebných systémov a ich účinkov na stranické systémy, ktoré sú čitateľom dostupné v prácach D. Raeho,

⁹² Ten napriek ideologickej polarizácii stranického systému v Piatej republike vo Francúzsku dokáže cez stranické usmerňovanie a medzistranícke dohody francúzskej Socialistickej strany (PS) a relevantných strán v rámci pravého spektra Republikánov (LR), či strany Emmanuela Macrona Republika v pohybe (REM) efektívne redukovat' kandidátov Národného frontu, či dnes Rassemblement national (Národného zhromaždenia).

A. Lijpharta alebo R. Taagepera a M. S. Shugarta.⁹³ Napriek limitom Sartoriho prístup predstavuje vhodný prostriedok k uvedeniu poslucháčov spoločenskovedných disciplín do výskumu volebných a stranických systémov.

Ak sa vrátíme na začiatok a spomenieme, že Sartori svoj prístup a výskum vplyvu volebných systémov na stranické systémy založil na Duvergerovej kritike, tak môžeme spolu s ním konštatovať, že multiplikačný efekt pomerného zastúpenia je najviac „nepriamym efektom, a teda efektom neistým“,⁹⁴ keďže výsledný vplyv a podobu stranického systému limitujú aj ďalšie faktory, ktoré s volebným systémom nemajú priamu súvislosť (miera ideologickej polarizácie, štruktúrovanosti stranického systému, typ politickej kultúry, správanie sa politických elít atď.). Z politologického pohľadu preto môžeme skôr hovoriť o miere obmedzujúcich účinkov v rámci vplyvu volebných systémov na voliča, ktoré môžu byť (ale nie vždy sú, pozri úpravu volebného systému v Českej republike v roku 2000 pri voľbách do Poslanecké sněmovne Parlamentu ČR počas trvania tzv. opozičnej zmluvy medzi ODS a ČSSD) pri pomerných volebných systémoch menšie ako pri relatívne väčšinových volebných systémoch. V kontexte absolútne väčšinových systémov môžeme pozorovať, v závislosti od ich konkrétnej podoby, tendenciu k redukcii počtu strán, avšak za prítomnosti jemnejšieho „manipulatívne – obmedzujúceho“⁹⁵ tlaku na voliča. V prípade viacmandátového volebného obvodu, napr. keď sa prerozdeľujú tri a štyri mandáty v obvode, tak jeho účinky sa približujú k aplikácii pomerného volebného systému. V prípade jednomandátových volebných obvodov má bližšie k účinkom relatívne väčšinového volebného systému. Na základe vyššie definovaných atribútov Sartoriho prístupu k výskumu účinku volebných systémov na voliča a stranický systém môžeme konštatovať, že aj napriek kritickým

⁹³ K atribútom výskumu volebných a stranických systémov D. Raeho pozri napr. CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009, s. 59 – 70. Porovnaj: NOVÁK, M.: Od Maurice Duvergera k Arendu Lijphartovi ... a zpět. In: NOVÁK, M. (ed.): *Strany, volby a demokracie*. Praha: Slon, 2016, s. 292 – 313.

⁹⁴ SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001, s. 61.

⁹⁵ Tamže, s. 62.

výhradám niektorých politických vedcov je podnetnou a zaujímavou alternatívou ku kvantifikačnému spôsobu skúmania vzťahov medzi volebnými a straníckymi systémami.

4. ZÁVER

Predkladaný druhý diel vysokoškolskej učebnice mal za cieľ sprostredkovať študentom politológie, občianskej výchovy, sociológie, ale aj ostatných spoločenskovedných odborov poznatky zo základných oblastí výskumu volebných systémov, typológie a klasifikácie straníckych systémov. Význam poznania týchto atribútov demokratického zradenia spočíva v pochopení inštitucionálneho rámca zastupiteľskej demokracie a procesov legitimizácie politických elít cez volebné procesy. Znalosti o voľbách tvoriace tzv. vertikálny rozmer demokratických režimov, ktorý vychádza zo zákonne upravených volebných kritérií ako počet a veľkosť volebných obvodov, výpočet republikového volebného čísla v podmienkach v súčasnosti platného volebného zákona, použitých metód na prerozdelenie hlasov na mandáty a ich praktických dôsledkov na stranícky systém a voliča, vnímame ako dôležitú súčasť občianskeho poznania. Občania by mali chápať prirodzené limity demokratického rozhodovania, ako aj spôsob kreovania politickej reprezentácie na jednotlivých úrovniach riadenia, od obecných a mestských zastupiteľstiev až po centrálnu politickú reprezentáciu, aby vedeli s primeraným porozumením reflektovať aj svoju mieru spoluzodpovednosti za fungovanie spoločenských procesov a výber politických elít rozhodujúcich o obsahu zákonov, noriem a prerozdelení verejných zdrojov. Tieto aspekty politických procesov sú limitované prirodzenou nedokonalosťou človeka, ktorá sa prejavuje v rovine kreovania ale aj funkčnosti politických inštitúcií. Správne chápanie obmedzení politiky už pri primeranom, vhodnom nastavení volebných zákonov vzhľadom na rozlohu územia, štiepne línie v spoločnosti, typ politickej kultúry je dôležité práve v situácii, keď sa ľudia buď odvracajú od politickej angažovanosti, alebo hľadajú riešenia svojich problémov v rámci podpory antiestablišmentových hnutí a dajú sa manipulovať populistickými vyhláseniami lídrov, ktorí, povedané weberovskou terminológiou, nežijú pre politiku

a politiku nevnímajú ako službu, ale žijú z politiky. Porozumenie významu občianskej participácie, jej obmedzení cez volebný výber, pochopenie funkcií politických strán, modelov záujmových skupín, alebo politickej kultúry a osvojenie si základných atribútov politickej analýzy volebných procesov je dôležité práve pre laickú verejnosť, ktorá sa v dnešnej informačnej spoločnosti stáva ľahšie manipulovateľná cez nástroje marketingu. Dúfame, že naplnenie cieľa predkladaných dvoch dielov vysokoškolských učebníc zameraných na rozšírenie občianskeho poznania vo vzťahu k oblasti politickej reprezentácie sa podarilo naplniť. Súčasťou vysokoškolských učebníc tak je priblíženie základných terminologických a teoretických poznatkov o fungovaní politických strán, mechanizmov výberu politickej reprezentácie, straníckych systémov či ich analýzy, ktoré môžu čitateľom lepšie sa orientovať aj v rámci ich občianskej angažovanosti a kreovaní slobodnej a demokratickej spoločnosti.

V predloženej druhej časti vysokoškolskej učebnice koncentrovanej na sprístupnenie základných poznatkov o fungovaní volebných a straníckych systémov sme sa snažili detailnejšie priblížiť vybrané nástroje analýzy politickej reprezentácie, ku ktorým môžeme zaradiť aj index fragmentácie, výpočet efektívneho počtu strán v danom straníckom systéme či výpočet republikového volebného čísla v rámci volebného systému do NR SR. Ak však chceme komplexnejšie uchopiť poznatky o funkčnosti, resp. efektívnosti volebného systému vo vzťahu k danému straníckemu systému, musíme zohľadniť aj vplyv politickej kultúry a význam politických tradícií danej krajiny, ktoré boli tematizované v prvej časti vysokoškolskej učebnice. V tejto súvislosti je v závere potrebné spomenúť aj problematiku výpovedných hraníc aplikácie spomínaných matematických operácií na analýzu politiky. Ak totiž chceme kompetentne zodpovedať otázku, či daný volebný systém vytvára proporcionalitu na úrovni politickej reprezentácie a aká je jej miera, alebo či je daný stranícky systém štruktúrovaný, či sa v ňom stretávame s masovými organizovanými stranami s vyprofilovaným politickým programom na úkor počtu strán významných politických osobností, musíme zohľadniť nielen kvantifikatívny, ale aj kvalitatívny prístup. Z uvedeného

dôvodu sme v predloženej časti priblížili práve vedecký prístup G. Sartoriho, ktorý vo svojich prácach zdôrazňuje, že len samotná aplikácia tohto druhu metód na pochopenie politických procesov nie je postačujúca a musí byť dopĺňaná kvalitatívnym prístupom. Prehľadne tento svoj náhľad približuje napr. v spomínaných prácach *Srovnávací ústavní inženýrství a Strany a stranické systémy*, kde zmysluplne používa kombináciu oboch prístupov, pričom dokazuje, že mechanické používanie kvantifikačného prístupu bez primeranej kombinácie s predchádzajúcim kvalitatívnym vymedzením zásadným spôsobom redukuje výpovednú hodnotu politologických výskumov.

Aj z tohto dôvodu bolo paralelným zámerom tohto druhej časti vysokoškolskej učebnice k štúdiu volebných a straníckych systémov priblížiť význam politickej vedy v kontexte dôležitosti poznania významu prepojenia kvalitatívnych a kvantitatívnych prístupov k skúmaniu politických procesov a javov. Keďže kríza demokratických režimov je viditeľným odrazom aj krízy myslenia, vzťahovania sa človeka k sfére spoločenskej reality, môžeme povedať, že závery a výskumy politickej vedy sú aj dnes dôležitou súčasťou spoločenského progresu a hľadania odpovedí na súčasné problémy. Jej predmetom sa dnes (ako aj v časoch klasickej gréckej filozofie) stávajú čoraz častejšie otázky súvisiace so široko ponímaným problémom kvality politickej reprezentácie, ktorý príznačne odráža nevyhnutnosť obnovenia komplexného prístupu v politickej vede v jej pôvodnom význame slova.⁹⁶ Význam legitimacy politickej vedy ako samostatnej vedeckej disciplíny je možné z tohto dôvodu obhájiť, len ak ju budeme reflektovať ako syntetizujúcu vedu, ktorá sa okrem otázok o obsahu či formách vládnej moci, o štruktúre strán a záujmových skupín, jednotlivých aspektov volených systémov atď. bude aj naďalej zaoberať otázkami týkajúcimi sa hodnotenia cieľov politiky.⁹⁷ Tu podľa nás spočíva aj aktuálny význam politickej

96 V spomínanom kontexte pozri napr. JAHIELKA, T.: *Kapitoly z politickej filozofie*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2019, s. 2 – 6.

97 V tomto kontexte pozri tiež MARCHUK, V. – NOVOSELSHYI, I. – MELNYCHUK, V. – CHOROYYSKYI, V. – SHLEMKEVYCH, T.: The Appointment of the History Philosophy in Comprehending Modern Civilizational Challenges in a Post-Pandemic Society. In: *Postmodern Openings*. Roč. 11, 2020, č. 1, s. 74 – 84.

vedy, ktorá nerezignovala na svoj pôvodný teleologický rozvrh. K cieľom *politike epistémé* by z tohto dôvodu aj dnes mala patriť snaha komplexne pomáhať pri rozširovaní poznania o politickej realite a zároveň propedeuticky sprostredkovať laickej občianskej verejnosti poznatky nielen o vzťahoch a kompetenciách jednotlivých politických inštitúcií, ale aj o význame občianskych cností, dôležitých atribútoch politickej kultúry a sociálneho kapitálu, od ktorých sa odvíja aj kvalita, efektívnosť a funkčnosť politických inštitúcií.

LITERATÚRA

DANČIŠIN, V.: Dvesto rokov Gerrymanderingu v USA. In: *Annales Scientia Politica*. Roč. 1, 2012. č. 1, s. 44 – 52.

DANČIŠIN, V.: *Metódy prerozdelenia mandátov v pomernom volebnom systéme*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, 2013.

DANČIŠIN, V.: *Nepochopeny-Eduard-Hagenbach-Bischoff*. Dostupné online na: <<https://dancisin.blog.sme.sk/c/293553/Nepochopeny-Eduard-Hagenbach-Bischoff.html>> [cit. 2020-07-27].

DANČIŠIN, V.: *Volby a volebné penzum*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014.

DOMIN, M.: *Volebné právo a volebné systémy*. Bratislava: Wolters Kluwer, Právnická fakulta UK, 2017.

DUVERGER, M.: *Politické stany*. Praha: Karolinum, 2016.

GYÁRFÁŠOVÁ, O. – BAHNA, M. – SLOSIARIK, M.: Sila nestálosti: volatilita voličov na Slovensku vo voľbách 2016. In: *Stredoeurópske politické studie*. Roč. 19, 2017, č. 1, s. 1 – 24.

HAYDANKA, Y.: Либерализация государственного режима в условиях кризиса социализма: словацкий контекст (середина 1980-х – 1992 гг.) (Liberalization of the State Regime in the Conditions of Socialism Crisis: in Slovakia (in the mid 1980s – 1992)). In: Научный диалог (*Nauchnyi Dialog*), 2020, č. 8, s. 367 – 382.

CHARVÁT, J.: Proporcionalita volebných výsledkov: meranie, problémy, vplyv. In: *Slovenská politologická revue*. Roč. 10, 2010, č. 1, s. 2 – 38.

CHYTILEK, R. – ŠEDO, J. – LEBEDA, T. – ČALOUD, D.: *Volební systémy*. Praha: Portál, 2009.

JAHELKA, T.: *Kapitoly z politickej filozofie*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2019.

KATUNINEC, M.: *Politické dejiny Nemecka*. Trnava: Fakulta humanistiky TU, 2001.

KEREKES, D. – PINK, M. – ŠEDO, J.: Slovenské stranické zeměření 2016. Pomohla by malá volební reforma? In: *Sociológia*. Roč. 51, 2019, č. 1, s. 64 – 83.

KEREKES, D.: Mostu-Híd nemusí stačit 5%, aby mal europoslanca. Ak nebude brexit, problém má aj KDH a SaS. In: *Denník N*, 2. marca 2019. Dostupné aj na: <https://dennikn.sk/blog/1398008/mostu-hid-nemusi-stacit-5-aby-mal-europoslanca-ak-nebude-brexit-problem-ma-aj-kdh-a-sas/?ref=in> [cit. 2020-11-11]

KEREKES, D.: Obyčajní ľudia sa čiernemu Petrovi vyhli o chl p. Ak by KDH získalo o 371 hlasov menej, Lexmann by šla do Bruselu. In: *Denník N*, 26. mája 2019. Dostupné aj na: <https://dennikn.sk/blog/1480847/obycajni-ludia-sa-ciernemu-petrovi-vyhli-o-chlp-ak-by-kdh-ziskalo-o-371-hlasov-menej-lexmann-by-sla-do-bruse-lu/> [cit. 2020-11-11]

KLÍMA, M.: *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Radix, 2001.

KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 2003.

KOVÁČOVÁ, S.: Primárne aspekty stranických systémov podľa Sartoriho a ich aplikácia na Slovensko. In: e-Polis.cz 2013. Dostupné online na: <http://www.e-polis.cz/clanek/primarne-aspekty-stranickych-systemov-podla-sartoriho-a-ich-aplikacia-na-slovensko.html> [cit. 2020-06-25].

KRIŠTOF, P.: On democratization, political change and stability. In: KRIŠTOF, P. – ZÁLEŠÁK, T. – PINTERIČ, U.: *Freedom Undermined: Europe, World and the Crisis of Democratic Constitutions*. Novo Mesto: Faculty of Organisation Studies, 2018, s. 9 – 23.

KUBÁT, M.: *Politická opozice v teorii a stredoevropské praxi*. Praha: Do-kořán, 2010.

LEBEDA, T.: *Volební systémy poměrného zastoupení: Mechanismy, proporcionalita a politické konsekvence*. Praha: Karolinum, 2008.

LEBEDA, T.: Teória reálne kvóty, alternatívny prístup k meraniu volebnej proporcionality. In: *Sociologický časopis*. Roč. 42, 2006, č. 4, s. 657 – 681.

LINEK, L.: Čistá a celková volební volatilita v Česku v letech 1990-2013: stejný koncept, odlišná měření a podobné závěry? In: *Acta Politologica*. Roč. 6, 2014, č. 1, s. 24 – 38.

MADLEŇÁK, T.: *Regionálna diferenciácia volebného správania na Slovensku (1998 – 2010)*. Bratislava: VEDA, 2012.

MARCHUK, V. – NOVOSELŠHYI, I. – MELNYCHUK, V. – CHOROOYSKYI, V. – SHLEMKEVYCH, T.: The Appointment of the History Philosophy in Comprehending Modern Civilizational Challenges in a Post-Pandemic Society. In: *Postmodern Openings*. Roč. 11, 2020, č. 1, s. 74 – 84.

MARTINKOVIČ, M.: *Coalition Governments and Development of the Party System in Slovakia*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2020. (v tlači)

MLEJNEK, J.: Brzda, plyn nebo deformátor? Maďarský smíšený volební systém a jeho dvacetileté působení na tvar maďarské politiky. In: *Acta Politologica*. Roč. 1, 2009, č. 1, s. 1 – 28.

NOVÁK, M. (ed.): *Strany, volby a demokracie*. Praha: Slon, 2016.

NOVÁK, M.: *Systémy politických stran*. Praha: Slon, 1997.

NOVÁK, M. – LEBEDA, T. a kol.: *Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2004.

OROSZ, L. a kol.: *Volebné právo*. Košice: UPJŠ, 2015.

PINTERIČ, U. – ŽÚBOROVÁ, V.: Party Areas in Slovenia and Slovakia. In: *Drustvena istrazivanja*. Roč. 23, č. 2, s. 349 – 368.

POWELL, E., – TUCKER, J.: Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches. In: *British Journal of Political Science*, 2014, 44(1), s. 123 – 147.

SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Slon, 2001.

SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Brno: CDK, 2005.

SPÁČ, P. – VODA, P. – ZAGRAPAN, J.: Abeceda ako nástroj úspechu. Prípad regionálnych volieb na Slovensku. In: *Sociológia*. Roč. 48, 2016, č. 1, 71 – 90.

STEUER, M.: Volebný systém v Írsku: Dokonale proporcionálny. In: e-Polis.cz 2013. <Dostupné online na: www.e-polis.cz/clanek/volebny-system-v-irsku-dokonale-proporcionalny.html> [cit. 2020-05-24]

WOJTAS, K.: Coalition politics in poland in the year 1991 – 2015 – in rearch of rules 23–45. In: RUDOWSKI, A. – SULKOWSKI, M. a kol.: Poland in the European Union – perspectives of membership. Warsaw: CSWUP, 2017.

Internetové odkazy:

International Institute for Democracy and Electoral Assistance – International IDEA, <<https://www.idea.int>>[cit. 2020-02-21]

Social Science Research Centre Berlin – WZB. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. <https://visuals.manifesto-project.wzb.eu/mpdb-shiny/cmp_dashboard_dataset/> [cit. 2020-02-21]

SAVA – Slovenská asociácia výskumných agentúr <<https://sava.sk>>[cit. 2020-10-08]

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR

<<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>> [cit. 2020-07-25]

<<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html>> [cit.2020-07-25]

<<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2016/sk/data02.html>>[-cit.2020-07-25]

<<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/sr/tab3.jsp@lang=sk.htm>>[cit.2020-07-25] <<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2010/sr/tab3.jsp@lang=sk.htm>>[cit. 2020-07-25]

<<https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/58213/1/2>>[-cit. 2020-10-08]

<<https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data03.html>> [cit. 2020-10-08]

Zákon 333/2004 o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky Z. z.: <<https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/58213/1/2>> [cit. 2020-10-08]

Text je súčasťou riešenia grantu KEGA 008TTU-4/2019

© MARCEL MARTINKOVIČ
Úvod do štúdia volebných a straníckych systémov II.
Vysokoškolská učebnica.

Recenzenti:
Prof. Uroš Pinterič, PhD.
Doc. Yevheniy Haydanka, PhD.

Vydavateľstvo:
© Filozofická fakulta TU v Trnave
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava; ff.truni.sk

ISBN 978-80-568-0298-4

